

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Lenka Kozáková

Určování rodičovství

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:

doc. JUDr. Josef Salač, Ph.D.

Katedra občanského práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu):

2. 3. 2014

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 2. 3. 2014

.....

Tímto bych ráda poděkovala doc. JUDr. Josefu Salačovi, Ph.D. za jeho cenné rady a pomoc při zpracování této diplomové práce.

Obsah

Úvod	6
1 Vztahy mezi rodiči a dětmi	8
1.1 Pojem rodina	8
1.2 Dítě jako subjekt zvláštní ochrany práv.....	9
1.3 Právní vztahy mezi rodiči a dětmi.....	10
1.4 Rodičovská odpovědnost.....	11
1.5 Právo znát svůj genetický původ.....	12
2 Historicko-právní exkurz.....	14
2.1 Římské právo	14
2.2 Kodifikace rodinného práva v 19. století.....	15
2.3 Vývoj české právní úpravy rodinného práva.....	16
2.3.1 Ústava 9. května a zákon o právu rodinném	17
2.3.2 Zákon o rodině	18
3 Přehled platné právní úpravy.....	19
3.1 Vnitrostátní úprava	19
3.1.1 Ústava České republiky a Listina základních práv a svobod.....	19
3.1.2 Nový občanský zákoník	19
3.1.3 Zákon o zvláštních řízeních soudních vs. občanský soudní řád.....	20
3.2 Mezinárodněprávní úprava	21
3.2.1 Mezinárodní dokumenty přijaté na půdě Organizace spojených národů	21
3.2.2 Mezinárodní dokumenty přijaté na půdě Rady Evropy	22
3.3 Právní úprava Evropské unie.....	23
4 Určování otcovství	24
4.1 Právní úprava určování otcovství v právním řádu České Republiky	24
4.1.1 První právní domněnka určení otcovství.....	24
4.1.2 Druhá právní domněnka určení otcovství	26
4.1.3 Třetí právní domněnka určení otcovství.....	30
5 Popírání otcovství.....	35
5.1 Popření otcovství, které bylo založeno domněnkou manžela matky dítěte	35
5.2 Popření otcovství, které bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů.....	37
5.3 Zahájení řízení o popření otcovství bez návrhu	37
6 Asistovaná reprodukce.....	38
6.1 Pojem asistovaná reprodukce.....	38
6.2 Podmínky pro výkon asistované reprodukce dle platné právní úpravy.....	39
6.3 Určování a popírání otcovství při využití metody asistované reprodukce.	41
7 Určování mateřství	44
7.1 Mater semper certa est - historie a současnost	44
7.2 Maternitní spory	46
7.3 Surogační mateřství.....	47
7.3.1 Právní úprava náhradního mateřství v České republice de lege lata.....	49
7.3.2 Právní úprava náhradního mateřství v České republice de lege ferenda.....	51
7.3.3 Právní úprava náhradního mateřství vybraných států	52

7.4	Utajený porod	53
7.4.1	Právní úprava utajeného porodu v právním řádu České republiky	53
7.4.2	Některé otázky související s problematikou utajeného porodu.....	55
7.5	Anonymní porod	58
7.5.1	Pohled do historie.....	59
7.5.2	Babyboxy a Česká republika.....	60
7.5.3	Právní aspekty babyboxů v České republice.....	61
7.5.4	Argumenty pro a proti zřizování babyboxů	63
7.5.5	Fungování baby schránek ve vybraných státech	65
8	Související judikatura	67
8.1	Judikatura Ústavního soudu České republiky	67
8.1.1	I. ÚS 987/07	67
8.1.2	Pl. ÚS 15/09	68
8.2	Judikatura Nejvyššího soudu České republiky	70
8.2.1	21 Cdo 693/2010	70
8.2.2	30 Cdo 3242/2012	72
8.3	Judikatura Evropského soudu pro lidská práva	74
8.3.1	Rasmussen proti Dánsku	74
8.3.2	Kroonová a další proti Nizozemí	75
8.3.3	Yildirim proti Rakousku.....	76
8.3.4	Paulík proti Slovensku	76
8.3.5	Odievre proti Francii	77
8.3.6	Jäggi proti Švýcarsku	77
8.3.7	Znamenskaja proti Rusku.....	78
	Závěr	80
	Seznam zkratk	82
	Použitá literatura	83
	Právní předpisy	83
	Mezinárodní smlouvy	84
	Judikatura	84
	Odborné publikace	85
	Odborné články.....	86
	Internetové zdroje.....	88
	Resumé	90
	Summary	91
	Klíčová slova	93
	Key words	93

Úvod

Jako téma své diplomové práce jsem si zvolila určování rodičovství. V této práci bych se chtěla především věnovat úpravě určování rodičovství v českém právním řádu a také komparaci s právními řády vybraných států. Vzhledem k nové právní úpravě soukromého práva, bude obsah práce vypracován v souladu se zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Vzhledem k aktuálnosti nové právní úpravy bych chtěla jednotlivé instituty posuzovat i v souvislosti s předešlou právní úpravou podle zákona č. 94/1963, Sb., o rodině a zdůraznit tak změny, které s sebou nová právní úprava přinesla a také zařazení české právní úpravy do širších souvislostí v oblasti jak práva veřejného a práva soukromého, tak v souvislostech s evropskou a světovou právní úpravou.

Dále bych se ráda zabývala společností velmi diskutovanými tématy, která s určováním rodičovství úzce souvisejí, přičemž některá z nich nejsou právním řádem upravené vůbec nebo nedostatečně. Práce bude v souvislosti s danou problematikou doplněna judikaturou Ústavního soudu České republiky, Nejvyššího soudu České republiky a Evropského soudu pro lidská práva.

Problematika určování rodičovství, ať mateřství či otcovství, je ovlivněna a komplikována pokrokem vědy a techniky v oblasti medicíny. To s sebou nese zpochybnění římské zásady „mater semper certa est, pater semper incertus“, kterou se budu ve své práci intenzivně zabývat a v souvislostech se všemi okolnostmi, za kterých může nastat situace, kdy vedle „nejistého otce“ je „nejistá“ i matka.

Úvodní kapitola je věnována vztahům mezi rodiči a dětmi a ochraně práv dítěte. Dále zde bude rozebíráno právo dítěte znát svůj původ, které se bude prolínat dále v textu v rámci jednotlivé problematiky určování rodičovství.

Druhá kapitola nastíní historický vývoj úpravy určování rodičovství, a to od dob starověkého Říma až do současnosti. Na tuto kapitolu bude navazovat kapitola třetí věnovaná aktuální vnitrostátní úpravě a také úpravě mezinárodní a evropské.

Dále bude práce navazovat kapitolami o určování a popírání otcovství. Podrobně bude popsána každá ze tří právních domněnek určování otcovství v souvislostech s popíráním otcovství.

V pořadí šestá kapitola je věnována asistované reprodukci, a to pojmu a metodám asistované reprodukce a určování otcovství při využití metody asistované reprodukce. Provádění metod asistované reprodukce ovšem nečiní potíže pouze při určování otcovství, ale i při určování mateřství, kterým se bude zabývat následující kapitola. Ta zahrnuje problematiku surogačního mateřství, utajených a anonymních porodů.

Na závěr bych ráda doplnila práci relevantní judikaturou Ústavního soudu České republiky, Nejvyššího soudu České republiky a Evropského soudu pro lidská práva.

Diplomová práce je zpracována podle platných právních předpisů ke dni 2. 3. 2014.

1 Vztahy mezi rodiči a dětmi

1.1 Pojem rodina

Rodina je již od dob minulých považována za základní prvek společnosti. Je založena na příbuzenství mezi rodiči a jejich potomky. Jde o vztah ascendentů a descendentů v prvním stupni linie přímé. Nejedná se pouze o vztah založený na genetické informaci mezi pokrevními příbuznými, ale také o vztah právní, jelikož jsou vztahy mezi rodiči a dětmi upraveny jak soukromoprávními, tak veřejnoprávními normami.

Obecně lze rodinu charakterizovat jako skupinu osob, která je navzájem spojena příbuzenskými vazbami. Má vliv na vytváření sociálních vztahů a plní mnoho významných funkcí. „*Za základní funkce rodiny jsou považovány funkce reprodukční, ekonomická, výchovná, socializační a ochranná.*“¹

Rodina však nevzniká jen na základně uzavření manželství, protože samotné manželství rodinu nezakládá. Manželství je trvalým svazkem mezi ženou a mužem, nikoli mezi nimi a jejich potomkem. Je prostředkem pro založení rodiny, jak o tom hovoří § 655 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (nový občanský zákoník, dále jen „NOZ“), *Hlavním účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.*² Pro pojem rodina není určující, zda rodiče dítěte jsou ve vztahu manželském nebo spolu žijí ve společné domácnosti. Rodina je vztahem, který vzniká skutečností, že se ženě narodí dítě, popř. dojde k osvojení dítěte přijetím cizí osoby za vlastní. Mluvíme o tzv. nukleární rodině, která je tvořena párem rodičů a jejich potomkem. Podíl dětí narozených mimo manželství dosáhl v roce 2012 přes 40%.³ Pro srovnání v roce 1995 byl tento podíl 15%, tzn. že v průběhu sedmnácti let počet dětí vychovávaných mimo manželský svazek stoupl o 25%. Na základě rozvoje společenských vztahů a vývojem doby se rodina postupně adaptovala na potřeby společnosti. Z původní patriarchální rodiny, kde muž rozhodoval o všech záležitostech a byl zároveň i živitelem rodiny, k modelu rodiny, kde žena přestala mít postavení pouze ženy v domácnosti. Postavení

¹ VESELÁ, R. et al., *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. II. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2005, s. 19

² Srov. § 655 NOZ

³ Dostupné na:

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/podil_deti_narozenyh_mimo_manzelstvi_v_letech_1950_2012

ženy a muže, manželky a manžela, bylo v rámci rodinných i společenských vztahů postaveno na roveň. To potvrzuje i ustanovení § 690 NOZ⁴, který staví na roveň poskytování majetkového plnění na potřeby života rodiny a osobní péči o rodinu.

Jen těžko si lze v minulosti představit ženy s ambicemi žen dnešních - pracující a ekonomicky nezávislé několikanásobné matky, které mohou samy rozhodovat o tom, kdy založí rodinu a kolik dětí chtějí vychovávat.

1.2 Dítě jako subjekt zvláštní ochrany práv

Nový občanský zákoník zavádí pojem „svéprávnost“. Svěprávností je myšlena způsobilost jedince k právním úkonům. Od pojmu svéprávnost je nutné oddělit pojem „zletilost“, kterou nabývá člověk dovršením osmnáctého roku věku a tím okamžikem se stává osobou plně svéprávnou. Plnou svéprávnost je možné získat (kromě dovršení zletilosti) uzavřením manželství nebo přiznáním svéprávnosti. V souvislosti s přiznáním svéprávnosti před dovršením osmnáctého roku života můžeme odlišit nezletilce, kteří nejsou plně svéprávní a nezletilce, kteří jsou plně svéprávní. Ačkoli tedy dojde k přiznání plné svéprávnosti, stále člověk zůstává osobou nezletilou. Čl. 1 Úmluvy o právech dítěte stanoví: „Pro účely této smlouvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.“ Vzhledem k tomu, že Úmluva o právech dítěte je nadřazena NOZ, člověk, který sice nabyde svéprávnosti ale nedosáhne zletilosti, je dle tohoto článku stále považován za dítě. NOZ tedy postrádá ustanovení, které by tuto situaci řešilo a mělo by být předmětem budoucích novelizací NOZ.

Navrhnout přiznání svéprávnosti je oprávněno dítě nebo jeho zákonný zástupce. V našem případě se jedná o problematiku tzv. sňateční způsobilosti a o případy nezletilého rodiče staršího 16 let.

Obecně je podmínkou pro uzavření manželství nabytí zletilosti, tj. věku 18 let. Podle platné právní úpravy soud může ve výjimečných případech povolit uzavření manželství nezletilému, který dovršil šestnácti let věku, jsou-li pro to důležité důvody.⁵

⁴ § 690 NOZ: „Každý z manželů přispívá na potřeby života rodiny a potřeby rodinné domácnosti podle svých osobních a majetkových poměrů, schopností a možností tak, aby životní úroveň všech členů rodiny byla zásadně srovnatelná. Poskytování majetkových plnění má stejný význam jako osobní péče o rodinu a její členy.“

V zákoně o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZOR“), bylo v § 34 odst. 3 stanoveno, že „Soud může přiznat rodičovskou zodpovědnost ve vztahu k péči o dítě i nezletilému rodiči dítěte, který dosáhl věku šestnácti let, má-li potřebné předpoklady pro výkon práv a povinností z rodičovské zodpovědnosti vyplývající.“ V NOZ byl tento odstavec vypuštěn a problematiku upravují § 30 a § 37 NOZ, které stanoví, že před nabytím zletilosti lze plné svéprávnosti nabýt přiznáním svéprávnosti, pokud je rodič starší šestnácti let a je osvědčena jeho schopnost sám se živit a obstarat si své záležitosti, a to se souhlasem zákonného zástupce nezletilého. V ostatních případech soud vyhoví návrhu, pokud je to z vážných důvodů v zájmu nezletilého.

Rodiče disponují výchovnou a rozhodovací úlohou ve vztahu ke svému dítěti. Měli by být příkladem svým dětem, jelikož jsou pro ně osoby nejbližší a mají podíl na utváření jeho názorů, postojů a pohledu na život. Měli by jednat v zájmu dítěte a při rozhodování o jeho záležitostech brát v úvahu jeho názory a potřeby. Dítě, které je schopno formulovat své názory, má právo vyjadřovat se v záležitostech, které se ho týkají.

Zvláštní ochrana institutu rodičovství a rodiny je zakotvena v čl. 32 ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod (dále jen „LZPS“). Zaručuje zvláštní ochranu dětí a mladistvých a deklaruje rovnost mezi dětmi narozených v manželství i mimo něj.

1.3 Právní vztahy mezi rodiči a dětmi

Těžištěm rodinného práva je úprava vztahů mezi rodiči a dětmi. Jejich obsahem jsou subjektivní práva a povinnosti, kterých se nemohou vzdát. „*Subjekty rodinněprávních vztahů nemohou smluvně převádět svá subjektivní práva a povinnosti, tyto jsou nerozlučně spojeny s osobou jejich nositele.*“⁶ Vztahy mezi rodiči a dětmi jsou založeny na vztahu nadřízenosti a podřízenosti, ve kterém rodiče využívají přiměřená výchovná opatření vůči dětem, které jsou povinny se jim podřítit.

⁵ Srov. §672 NOZ

⁶ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České rodinné právo*. 3. vydání, 2006, s. 44

Otec i matka mají k dítěti stejná práva a povinnosti bez ohledu na to, zda žijí ve společné domácnosti nebo odděleně. Vykonávají dohled nad dítětem a řídí jeho jednání s ohledem na stupeň jeho rozumového a mravního vývoje a v jeho zájmu. Ústavní soud v nálezu ze dne 9. 4. 1997, sp. zn. Pl. ÚS 31/96⁷ stanovil jako self-executing čl. 3 Úmluvy o právech dítěte, který stanoví, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. Již výše zmíněný článek 32 LZPS dále deklaruje výchovu a péči o děti jako výsostné právo rodičů a právo dítěte na rodičovskou výchovu a péči.

Důležité je také poznamenat, že dítěti nejsou ve vztahu k rodičům přiznávána jen práva, ale jsou mu také ukládány povinnosti. Uvedla bych například povinnost dítěte pomáhat v domácnosti a ctít a respektovat své rodiče.

1.4 Rodičovská odpovědnost

Rodičovská odpovědnost vzniká na základě existence vztahu rodičovství. Může tak vznikat nebo zanikat podle toho, jak se mění okolnosti spojené se vztahem mezi rodiči a dětmi. Rodičovská odpovědnost však náleží oběma rodičům stejně.

Dalšími způsoby vzniku rodičovské odpovědnosti (kromě narození dítěte) jsou instituty určení rodičovství a osvojení. Zánik rodičovské odpovědnosti je problematikou složitější. Může zaniknout jak popřením rodičovství ve vztahu k dítěti, tak pozastavením, omezením nebo dokonce zbavením rodičovské odpovědnosti.⁸

⁷ V nálezu sp. zn. Pl. ÚS 31/96 Ústavní soud stanovil: „V čl. 3 odst. 1 Úmluva stanoví, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. Toto ustanovení má povahu normy vnitrostátně bezprostředně použitelné („self - executing). K přímému použití je uvedena norma působit s ohledem na svou dikci (.....zájem dítěte.....při jakékoliv činnosti), která je dostatečně a natolik jasná, aby povinné subjekty, jimž je adresována - subjekty vnitrostátní - byly schopny upravit odpovídajícím způsobem své chování.“
Dostupné na: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=29221&pos=1&cnt=1&typ=result>
[cit. ze dne 20. 2. 2014]

⁸ Srov. § 869, § 870, § 871 NOZ

1.5 Právo znát svůj genetický původ

Právní, morální a etická otázka o právu člověka znát svůj genetický původ, tedy znát své biologické rodiče, své příbuzné a své kořeny, není v českém právním řádu zcela jasně vyřešena a neomezené právo na znalost genetického původu náš právní řád neupravuje. Na mezinárodní úrovni je toto právo zakotveno v čl. 7 Úmluvy o právech dítěte z roku 1989: „Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo nastátní příslušnosti a pokud je to možné právo znát své rodiče a právo na jejich péči.“ Nicméně v případě, kdy by dítěti bylo zaručeno neomezené právo znát svůj genetický původ, přispělo by to k jeho uspokojení při hledání jeho vlastní identity.

Ačkoli se předpokládá, že otcovství k dítěti určeno na základně jedné ze tří právních domněnek je založeno na otcovství biologickém, ne vždy k takovému stavu dochází a ne vždy je právní a biologické otcovství ve vzájemném souladu. Například při pouhém souhlasném prohlášení rodičů, že muž je otcem dítěte, není toto prohlášení podloženo žádnou zárukou, že muž je biologicky spřízněn s dítětem, jelikož nejsou vyžadovány krevní testy nebo testy DNA.

Provádění metod asistované reprodukce je založeno na zásadě anonymity dárcovství pohlavních buněk, jež nemůže být za žádných okolností prolomena. Pokud by anonymita zaručena nebyla a dítě by mělo za určitých podmínek přístup k získání takových informací o svém zploditeli, které by vedly k odkrytí jeho identity, docházelo by k poklesu dárců, kteří dobrovolně pomáhají neplodným párům, nebo by naopak docházelo k ilegální inseminaci, nebo dokonce k hledání pomoci neplodných párů v zahraničí. Domnívám se, že ani zákonem upravená záruka poskytnutá anonymnímu dárci, která by stanovila, že nemůže být nositelem rodičovské odpovědnosti v případě poskytnutí jeho identity hledanému potomkovi by nezaručila, že by nedocházelo k poklesu dárců pohlavních buněk. Jako jedno z mnohých řešení by se mohla osvědčit možnost dítěte po dosažení zletilosti získat co nejvíce informací o svém biologickém rodiči, jako je věk, národnost, rasa, zájmy, zaměstnání, vzdělání, a to bez možnosti jeho identifikace a při zachování zásady anonymity. Mezi tyto poskytované informace by měla být zařazena i možnost zjistit, zda jeho partnerka či manželka s ním není pokrevně spřízněna, a to proto, že jedním ze základních a často zmiňovaných problémů

vyskytující se při nemožnosti dítěte získat informace o svých příbuzných jsou případy, kdy mohou být nevědomky vytvářeny incestní vztahy mezi dítětem a jeho zploditelem nebo jeho sourozencem, který byl zplozen tou samou osobou.

S ohledem na právo dítěte znát svůj genetický původ bych zmínila novinku, kterou s sebou přináší nová úprava soukromého práva v rámci institutu osvojení. Jedná se o § 837 a § 838 NOZ, a to utajení osvojení, kdy osvojitel nebo osvojenec může navrhnout, aby soud rozhodl, že osvojení a jeho okolnosti mají být utajeny před rodinou původu dítěte, přičemž to samé platí v případě utajení pokrevního rodiče a jeho souhlasu k osvojení. K odtajnění těchto informací může dojít pouze v případě, odůvodňuje-li to velmi vážná situace ohrožující osvojené dítě nebo jeho zdraví. Dle mého názoru dochází ke střetu práva dítěte znát svůj původ a právem biologických rodičů utajit svou identitu před osvojeným dítětem. Zákonodárce tak staví překážku dítěti poznat svou identitu, navíc když § 836 NOZ ukládá povinnost informovat osvojence o osvojení, a to nejpozději do zahájení školní docházky. Ačkoli dosažení svéprávnosti vzniká osvojenci právo seznámit se s obsahem spisu, který byl veden v řízení o jeho osvojení, ze zákona nevyplývá, že dítě na základě seznámení se spisem získá informace o svých pokrevních rodičích.

2 Historicko-právní exkurz

2.1 Římské právo

Rodinné právo v římském právu bylo založené z převážné části na nepsaném právu, tedy obyčejovými normami. Rodinné právo jako samostatný právní institut římské právo ještě neznalo. Právní normy týkající se manželství a příbuzenství, tj. vztahy mezi manželi a mezi rodiči a dětmi, byly upraveny v části římského práva týkající se práv osob (*ius ad personas pertinet*) a římských občanů (*status civitatis*).

Klasická římská rodina byla v tehdejší chápání naprosto vzdálená pojetí rodiny dnešní. Jednalo se o společenství osob a majetku, kde dominantní prvek rodiny představoval *pater familias* - otec rodiny.

Příbuzenství se dělilo na kognátské (pokrevní), které je přirozeným vztahem založené na společenství krve, a agnátské (právní), které bylo právem uměle vykonstruované a za určitých podmínek mohlo vznikat a zanikat.

Dalším významným institutem souvisejícím s určováním rodičovství je institut manželství. Pro vznik manželství nebyla vyžadována žádná zvláštní procedura. Bylo založeno na existenci práv a povinností, mezi které patřila moc nad manželkou (*manus*) a moc otcovská (*patria potestas*). Pod vlivem moci otcovské nemohly děti vlastnit majetek nebo mít práva a veškeré výdělků z jejich činnosti se stávaly vlastnictvím *patera familias*. Ve stejném postavení byla manželka v manželství s manželskou mocí nad ženou, v tzv. manželství přísném (*matrimonium cum in manum conventione*), které je řazeno mezi původní uzavírané manželství. Žena byla v postavení dcery ke svému muži a ve vztahu k vlastním dětem v postavení sestry. Pokud zohledníme charakter moci otcovské a moci nad manželkou, tak další normy rodinného práva můžeme nalézt i v části římského práva, které se týká postavení otroků (*status libertatis*). Později došlo ke změně formy manželství a vedle manželství přísného se objevuje manželství bez manželské moci nad ženou, tzv. manželství volné (*matrimonium sine in manum conventione*). Hlavním rysem volného manželství bylo, že žena si zachovala své postavení a nevstupovala do rodiny manžela, ale zůstala v rodině vlastní.

Ve sporech při určování mateřství platila zásada **mater semper certa est** (matka je vždy jistá). Ovšem pokud šlo o dokazování kdo je otcem dítěte, byla tato situace mnohem složitější. Narážíme zde na vyvratitelnou právní domněnku **pater est quem nuptiae demonstrant** (otcem je ten, kdo se s ženou oženil). Za otce dítěte byl pokládán manžel, pokud se dítě narodilo po 181. dnu od uzavření sňatku a do 10 měsíců poté, co manželství bylo ukončeno. Pokud bude manželem prokázáno, že se se ženou nemohl v rozhodné době pohlavně stýkat a nebo byla-li žena již těhotná, byla domněnka otcovství vyvrácena.

Odlíšné postavení měly děti zplozené mimo řádné manželství. Nepodléhaly moci otcovské a fakticky jakoby neměly otce. Tyto děti nebyly považovány za pokrevní příbuzné svého otce a pokrevní příbuzenství jim bylo uznáno pouze ve vztahu k matce.

2.2 Kodifikace rodinného práva v 19. století

V evropském kontextu vývoje byla úprava rodinného práva výrazně ovlivněna křesťanským náboženstvím, přičemž základní zásady křesťanského učení o manželství a o vztazích mezi rodiči a dětmi bylo formulováno kanonickým právem, které bylo podstatně ovlivněné právem římským.

Po desetiletích strávených prací na kodifikaci občanského zákoníku byl v roce 1811 přijat rakouský *Všeobecný občanský zákoník*⁹ (dále jen „VOZ“), který vycházel z přirozenoprávní teorie. Jde o úpravu, která v podstatě plynule navazuje na předchozí úpravu soukromého práva. Z právního hlediska významnou částí pro náš výklad je jeho první díl, který se zabýval právem manželským, vztahem mezi rodiči a dětmi, poručenstvím a opatrovnictvím.

O právech mezi rodiči a dětmi pojednávala hlava třetí dílu prvního (§ 137 až § 186VOZ). VOZ se opět vrátil k nerovnoprávnému postavení manželských a nemanželských dětí.¹⁰ Toto rozdělení je patrné již ze samotné struktury VOZ, jelikož §137 až § 154 VOZ pojednávají o vztahu mezi rodiči a dětmi manželskými, zatímco § 155 až § 171 VOZ se zabývají vztahy rodičů a dětí nemanželských.

⁹ Vyhlášen s účinností k 1. 1. 1812 pod názvem Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch

¹⁰ V roce 1787 císařský patent o dědické posloupnosti a rovnosti manželských a nemanželských dětí

Otázkou určování mateřství se VOZ výslovně nezabýval, vycházelo se ze zásady o jisté matce a skutečnosti, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila.

Určení otcovství bylo rozděleno na dvě části, a to podle toho, zda se jednalo o dítě manželské nebo nemanželské. Pokud se dítě narodilo ženě nejdříve 180 dní po uzavření manželství a nejpozději před uplynutím třístého dne po mužově smrti, popř. rozvázání manželského svazku, bylo dítě pokládáno za manželské. K tomuto pravidlu se přihlíželo jen pokud muž před soudem odepřel otcovství k narozenému dítěti. Před soudem musel doložit důkazem, že manžel dítě zplodit nemohl, protože ani cizoložství matky, ani její tvrzení, že je dítě nemanželské, nemohly dítěti odníti práva manželského zrození. Zákonná lhůta k popření otcovství činila 3 měsíce po obdržení zprávy o narození dítěte. Zemřel-li muž před uplynutím popěrné lhůty, byli k popření jeho otcovství k dítěti legitimováni jeho dědicové, a to do 3 měsíců od jeho smrti. Svůj manželský původ však mohlo popírat i samo dítě se souhlasem matky, a to do uplynutí roku po dosažení zletilosti.

Mezi manželské děti byly zařazovány i ty, které se narodily ještě před uzavřením sňatku mezi rodiči¹¹ nebo v případě neplatného manželství, jehož překážka byla později odstraněna. Na jejich ochranu se dbalo také, pokud došlo k rozvodu mezi mužem a ženou.

Ustanovení § 163 VOZ určovalo pravidla pro určení otcovství k nemanželskému dítěti: *„Kdo je usvědčen způsobem předepsaným v soudním řádu, že souložil s matkou dítěte v době, od níž neuplynulo méně než 180 dnů a ne více než 300 dnů, nebo kdo to i mimo soud dozná, o tom platí domněnka, že dítě zplodil.“*

Dědické právo stanovilo nárok dítěte nemanželského pouze na majetek matky.

2.3 Vývoj české právní úpravy rodinného práva

Po vzniku Československého státu byly převzaty normy rodinného práva platné před rozpadem Rakousko-uherské monarchie. Stalo se tak na základě tzv. recepční normy, zákona č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého. Po desetiletí jsme se střetávali s právním dualismem českého a rakousko-uherského

¹¹ V praxi ne příliš uplatňováno, docházelo k rozlišování sourozenců narozených před uzavřením manželství a po něm

práva, jelikož do konce 50. let 20. století nepřinesla právní úprava v oblasti rodinného práva výrazné změny.

2.3.1 Ústava 9. května a zákon o právu rodinném

Progresivní rozvoj v oblasti rodinného práva započal přijetím ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky, který v § 11 deklaruje odstranění jakékoli diskriminace dětí podle jeho původu. Vydání Ústavy 9. května¹² se stalo impulsem k rekonstrukci v podstatě celého právního systému tak, aby vyhovoval změně režimu v zemi.

Přijetí zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném znamenalo vyčlenění právní úpravy o rodině z práva občanského a bylo dosaženo sjednocení právní úpravy rodinného práva pro celé území Československa. Zákon byl opřen o zásady vytyčené Ústavou 9. května a byl rozdělen do tří hlav nazvaných manželství, rodiče a děti, poručenství. Vzápětí došlo také k rekonstrukci zbývající části soukromého práva.¹³

Kladl důraz na zrovnoprávnění dětí bez ohledu na jejich původ, čímž zanikl právní institut nemanželských dětí. Rodiče byli povinni starat se o tělesný a duševní rozvoj dětí a péči o jejich výchovu. Nově byla definována v § 53 moc rodičovská, a to jako práva a povinnosti rodičů řídit jednání dětí a spravovat jejich majetek. Jednostranná moc otcovská se tedy přeměnila v rovnocenné postavení obou rodičů, kteří byli povinni vykonávat svou rodičovskou moc v zájmu dítěte a v prospěch společnosti.

Jak v VOZ, tak v zákoně o právu rodinném nenalezneme ustanovení o určování mateřství. Naopak otázky týkající se určování a popírání otcovství byly upraveny v § 42 až § 51 zákona o právu rodinném. Zákonné domněnky otcovství v § 42 a násl. se výrazně nelišily od dnešní platné právní úpravy.

¹² Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky, ze dne 9. května 1948

¹³ Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, ze dne 25. října 1950

2.3.2 Zákon o rodině

Dne 1. 4. 1964 nabyl účinnosti zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, který byl po vzniku samostatného státu převzat do právního řádu České Republiky¹⁴. Pojem rodičovská moc byla nahrazena termínem práva a povinnosti rodičů a pojem uznání otcovství termínem určení otcovství.

Poprvé byl ZOR novelizován zákonem č. 132/1982 Sb., ve kterém zákonodárce reagoval na rozvoj v reprodukční medicíně a zavedl nemožnost manžela matky popřít otcovství k dítěti, pokud dal souhlas k umělému oplodnění manželky.

Mnohem významnějším počinem byla tzv. velká novela ZOR, zákon č. 91/1998 Sb., kterou se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů (dále jen „velká novela ZOR“), který nahradil termín práva a povinnosti rodičů institutem rodičovské zodpovědnosti. Poprvé se zákonodárce výslovně vyjádřil k otázce určování mateřství a do ZOR byl vložen § 50a, který říká, že „*Matkou dítěte je žena, která dítě porodila.*“ Novela nově také upravila vztah manžela vůči tzv. nevlastním dětem. Dle § 33 ZOR se na výchově dítěte podílel i manžel, který není rodičem dítěte, za předpokladu, že s ním žije ve společné domácnosti.

¹⁴ Na základě ústavního zákona č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky

3 Přehled platné právní úpravy

Mezi platnou právní úpravu řadíme jak normy práva národního, tak i normy přijaté na mezinárodní úrovni, jejichž aplikace a dodržování je vázáno na schválení Parlamentem ČR a ratifikací prezidentem republiky. Mezinárodní normy se stávají po ratifikaci prezidentem republiky součástí právního řádu a jsou tak závaznými právními normami, které musejí být uvedeny do souladu s vnitrostátní právní úpravou a normami nižší právní síly. Opomenout nelze mezinárodní dokumenty přijaté na půdě Evropské unie, jejímž členem se Česká republika stala v roce 2004, k jejichž dodržování se při svém vstupu Česká republika zavázala.

3.1 Vnitrostátní úprava

3.1.1 Ústava České republiky a Listina základních práv a svobod

Ústavní zákon ČNR č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky (dále jen „Ústava“), v čl. 3 stanoví: „*Součástí ústavního pořádku České republiky je Listina základních práv a svobod.*“ Listina základních práv a svobod byla vyhlášena na základě usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součást ústavního pořádku České republiky. Úpravu vztahů mezi rodiči a dětmi nalezneme v hlavě IV., pod názvem Hospodářská, sociální a kulturní práva, konkrétně v čl. 32 odst. 1, který stanoví: „*Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.*“ V čl. 32 odst. 3 stanoví: „*Děti narozené v manželství i mimo něj mají stejná práva.*“ A v čl. 32 odst. 4 stanoví: „*Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.*“

3.1.2 Nový občanský zákoník

Několik let diskutovaná a připravovaná rekodifikace soukromého práva byla dokončena a nový občanský zákoník byl vyhlášen dne 22. března 2012 ve Sbírce zákonů v částce 33 pod č. 89/2012 Sb., účinnost byla stanovena k 1. lednu 2014.

Rodinné právo je začleněno zpět do kodexu občanského práva a upraveno v druhé části NOZ pod názvem Rodinné právo, v ustanoveních § 655 - § 975. Změny, které s sebou NOZ v oblasti rodinného práva přináší, budou zmiňovány dále v textu.

3.1.3 Zákon o zvláštních řízeních soudních vs. občanský soudní řád

V souvislosti se změnami v soukromém právu byl schválen zákon č. 122/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (dále jen „ZZŘS“), s účinností k 1. lednu 2014.

Současně s přijetím ZZŘS byl přijat zákon č. 293/2013 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „OSŘ“). Od 1. ledna 2014 budou tedy vedle sebe existovat dva procesní předpisy pro civilní řízení soudní. V rámci novely OSŘ došlo k vypuštění všech nesporných řízení, předběžných opatření v opatrovnických věcech, výkonu rozhodnutí ve věcech péče o nezletilé a vykázaní ze společného obydlí. ZZŘS upravuje řízení nesporná a jiné zvláštní druhy řízení, tj. řízení ve věcech rodinněprávních v části třetí, řízení o některých podpůrných opatřeních, řízení ve věcech svěřeneckého fondu o statusových věcech manželských a partnerských, o ochraně proti domácímu násilí, o určení a popření otcovství a o výživném pro zletilé nezaopatřené děti.

ZZŘS je svou povahou speciálním zákonem, pro nějž se předpokládá podpůrná platnost obecného zákona, tj. OSŘ. Nová právní úprava je jak terminologicky, tak věcně přizpůsobena NOZ a primárním účelem tohoto legislativního řešení je větší srozumitelnost a přehlednost, nicméně jde o uspořádání procesních pravidel již zakotvených, nikoli zásadně o novou právní úpravu.

Mezi další zákonné normy, které budou dále v textu rozebírány v souvislosti s dílčí problematikou, patří:

zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení

zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování

zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách

3.2 Mezinárodněprávní úprava

3.2.1 Mezinárodní dokumenty přijaté na půdě Organizace spojených národů

Všeobecná deklarace lidských práv, přijata Valným shromážděním OSN 10. 12. 1948, která v čl. 16 odst. 3 stanoví: „*Rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má nárok na ochranu ze strany společnosti a státu.*“

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech¹⁵, vyhlášený Valným shromážděním OSN v New Yorku 16. 12. 1966. V čl. 17 odst. 1 stanoví: „*Nikdo nesmí být vystaven svévolnému zasahování do soukromého života, do rodiny, domova nebo korespondence ani útokům na svou čest a pověst.*“ Čl. 23 odst. 1 stanoví: „*Rodina je přirozenou a základní jednotkou společnosti a má právo na ochranu společnosti a státu.*“ Čl. 23 odst. 1 stanoví: „*Každé dítě má bez jakékoli diskriminace podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, národnostního nebo sociálního původu, majetku nebo rodu právo na takovou ochranu, která mu přísluší s ohledem na jeho postavení nezletilce, ze strany jeho rodiny, společnosti a státu.*“ V odst. 2 stanoví: „*Každé dítě je registrováno okamžitě po narození a dostane jméno.*“

Úmluva o právech dítěte (dále jen „Úmluva“)¹⁶, vyhlášena 20. 11. 1989 Valným shromážděním OSN v New Yorku, jejímž předchůdcem byla Deklarace práv dítěte, přijata Valným shromážděním OSN v New Yorku 20. 11. 1959. Tehdejší Federální shromáždění ČSFR s ní vyslovilo souhlas a prezidentem ČSFR byla ratifikována roku 1991. Po zákoníku ČSFR převzala Česká republika práva a závazky z této Úmluvy s platností ode dne 1. 1. 1993. Kontrolu nad dodržováním Úmluvy provádí Výbor pro práva dítěte OSN. Úmluva klade důraz na zájem dítěte, který musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dítěte. Každému přísluší v ní stanovená práva, a to bez jakéhokoli rozlišování podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení. Čl. 7 odst. 1 Úmluvy stanoví, že každé dítě je

¹⁵ Vyhlášen ve sbírce zákonů pod č. 120/1976 Sb.

¹⁶ Vyhlášena ve sbírce zákonů pod č. 104/1991 Sb.

registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. Podle čl. 7 odst. 2 Úmluvy států, které jsou smluvní stranou Úmluvy, zabezpečují provádění těchto práv v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím a v souladu se svými závazky vyplývajícími z příslušných mezinárodněprávních dokumentů v této oblasti se zvláštním důrazem na to, aby dítě nezůstalo bez státní příslušnosti.

3.2.2 Mezinárodní dokumenty přijaté na půdě Rady Evropy

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod¹⁷ (dále jen „EÚLPZS“) byla vyhlášena v Římě roku 1950. Nevymezuje sice pojem rodiny v žádném ze svých ustanovení, ale čl. 8 EÚLPZS přiznává každému právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. Účelem čl. 8 EÚLPZS je omezení svévolného zásahu do výkonu těchto práv ze strany státu kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, ochrany pořádku a předcházení zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných. *„Výchozím bodem výkladu čl. 8 Úmluvy byla tzv. nukleární rodina tvořená dvěma rodiči a jejich potomky. Ve své judikatuře však Evropský soud pro lidská práva (dále jen ESLP) šel o krok dál a nečinil rozdíl mezi manželským svazkem („famille naturelle“) na jedné straně a nemanželským soužitím na straně druhé. Hlavním momentem se stal skutečně existující rodinný svazek, pro který ESLP zpravidla používá výraz „de facto rodina“.*¹⁸

Jako další stejně významné mezinárodní dokumenty bych zmínila Evropskou úmluvu o právním postavení dětí narozených mimo manželství, která byla vyhlášena 15. 10. 1975 ve Štrasburku¹⁹ a Evropskou úmluvu o výkonu práv dětí, která byla přijata dne 25. 1. 1996 ve Štrasburku²⁰.

¹⁷ Vyhlášena ve sbírce zákonů pod č. 209/1992 Sb.

¹⁸ SCHEU, H. CH. *Pojem Rodiny v evropském systému ochrany lidských práv*. In WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: Aspi – Wolters Kluwer, 2009, s. 473

¹⁹ Vyhlášena ve sbírce mezinárodních smluv pod č. 47/2001 Sb. m. s.

²⁰ Vyhlášena ve sbírce mezinárodních smluv pod č. 54/2001 Sb. m. s.

3.3 Právní úprava Evropské unie

Charta základních práv Evropské unie, zveřejněna 7. 12. 2000 na zasedání Evropské unie v Nice, je založena na zásadě rovnosti a respektování soukromého a rodinného života. V čl.24 odst. 3 je stanoveno: *„Každé dítě má právo udržovat pravidelné osobní vztahy a přímý kontakt s oběma rodiči, pokud to není v rozporu s jeho zájmem.“*

Listina základních práv Evropské unie, která se v důsledku Lisabonské smlouvy, ve znění upraveném dne 12. 12. 2007 ve Štrasburku, stala právně závazným aktem, který má stejnou právní sílu jako zakládací smlouvy Evropské unie. Čl. 24 odst. 3 říká: *„Každé dítě má právo udržovat pravidelné osobní vztahy a přímý styk s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu s jeho zájmy.“*

4 Určování otcovství

4.1 Právní úprava určování otcovství v právním řádu České Republiky

NOZ vychází z tradičního pojetí určování otcovství, jak bylo upraveno již v předchozí úpravě v ZOR. Tato právní konstrukce vychází ze tří vyvratitelných právních domněnek určování otcovství, které stanoví, kdo je za určitých podmínek otcem dítěte. Vzhledem k tomu, že jde o domněnky vyvratitelné, existuje možnost vyvrátit je důkazem opaku., *Tyto domněnky se musí vždy uplatnit v zákonem stanoveném pořadí, tj. může-li se uplatnit první domněnka, je tím současně vyloučeno uplatnění domněnky druhé, resp. třetí. V případě, že první domněnka se neuplatní, případně bude úspěšně vyvrácena, může teprve nastoupit domněnka druhá, neuplatní-li se, nebo je-li úspěšně vyvrácena, může nastoupit domněnka třetí.*“²¹

Ačkoli zákonodárce v nové právní úpravě reagoval na některé potřebné změny nebo doplnění právních ustanovení v oblasti určování rodičovství jako takového, díky vývoji moderní medicíny právní úprava zaostává a řadu situací, které mohou reálně nastat (nebo již nastaly), neřeší.

Procesní stránku věci upravuje nově výše zmíněný ZZŘS, a to v ustanoveních § 415 až § 425 ZZŘS, která budou podrobně popsána dále v textu.

4.1.1 První právní domněnka určení otcovství

První zákonnou domněnku otcovství svědčící manželku matky dítěte upravuje § 776 NOZ. Za otce dítěte je považován manžel matky, pokud se dítě narodilo kdykoli za trvání manželství a do uplynutí třístého dne poté, co manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné, anebo poté, co byl manžel matky prohlášen za nezvěstného. Tato domněnka je uplatňována automaticky, a proto není k určení otcovství potřeba rozhodnutí žádného dalšího orgánu.

V případě zániku manželství smrtí manžela matky je právně významný den uvedený jako den smrti v úmrtním listu. Jinak je tomu v případě prohlášení za mrtvého. Řízení o prohlášení za mrtvého je vedeno před soudem a den určující zánik manželství

²¹ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České rodinné právo*. 3. vydání, 2006, s. 193

je den určený soudem v rozhodnutí o prohlášení za mrtvého jako den smrti. Nejčastějším důvodem zániku manželství je rozvod, u něhož je právně významný okamžik nabytí právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství.

První domněnka otcovství je v NOZ nově doplněna institutem nezvěstnosti upraveným v § 66 a násl. NOZ. „*Za nezvěstného může soud prohlásit svéprávného člověka, který opustil své bydliště, nepodal o sobě zprávu a není o něm známo, kde se zdržuje. Soud uvede v rozhodnutí den, kdy nastaly účinky prohlášení nezvěstnosti.*“²² Návrh na prohlášení nezvěstnosti může být podán osobou, která na tom má právní zájem, zejména manželka nebo jiné blízké osoby apod.

S ohledem na stoupající počet rozvodů mezi manželi není výjimkou situace, kdy se ženě znovu provdané narodí dítě ještě před uplynutím tří seti dnů od rozvodu předchozího manželství. Dochází tedy ke střetu dvou rozdílných právních událostí, které by na základě první domněnky otcovství určovaly za otce dítěte oba muže. Řešení přináší § 776 odst. 2 NOZ, který říká, že se za otce dítěte považuje manžel pozdější, i když se dítě narodilo před uplynutím třicátého dne poté, co předchozí manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné. Nutno podotknout, že „*(...) pokud by pozdější manžel úspěšně popřel své otcovství, založí se otcovství manžela předchozího.*“²³

Další a poslední skutečností, kterou je modifikována první domněnka určení otcovství, je narození dítěte mezi zahájením řízení o rozvodu manželství a třicátým dnem po rozvodu manželství (nebo po rozhodnutí o neplatnosti manželství) za okolností, že manžel (popř. bývalý manžel) matky prohlásí, že není otcem dítěte, zatímco jiný muž prohlásí, že je otcem dítěte. Připojí-li se matka k těmto prohlášením, má se za to, že otcem je muž, který prohlásí, že je otcem dítěte. Soudní řízení o určení otcovství po rozvodu nebo prohlášení manželství za neplatné upravuje ZZŘS v § 416. Aktivně legitimováni k řízení před soudem jsou všichni tři zmínění účastníci, přičemž návrh na zahájení řízení je nutno podat nejpozději do uplynutí jednoho roku od narození dítěte. Zákonodárce zohlednil fakt možného prodloužení rozvodového řízení, a proto jednoroční lhůta je speciální lhůta pro tento typ řízení, jinak se obecně setkáváme s lhůtou šestiměsíční. Soud vyslechne matku, manžela i toho, kdo prohlašuje, že je

²² Srov. § 66 odst. 1 NOZ

²³ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České rodinné právo*. 3. vydání, 2006, s. 194

otcem dítěte. Dojde-li k souhlasnému prohlášení účastníků o tom, kdo je otcem dítěte, uvede to soud do protokolu a oznámí matričnímu úřadu, který vede knihu narození, v níž je dítě zapsáno. K určení otcovství může dojít až po nabytí právní moci rozhodnutí o rozvodu nebo neplatnosti manželství. Pokud byl návrh podán před pravomocným skončením řízení o rozvodu nebo neplatnosti manželství, soud řízení přeruší do doby, než rozsudek nabude právní moci. „*Jedná se o řízení o popření otcovství spojené s řízením o určení otcovství - jde zároveň o obojí: prvním krokem by mělo být prohlášení popírající otcovství za souhlasného prohlášení matky, druhým pak prohlášení (muže, který tvrdí, že je otcem), uznávající otcovství za souhlasného prohlášení matky. (...) Ve vztahu k rozvodu se jedná o samostatné řízení, nicméně, nebylo-li ještě o rozvodu manželství rozhodnuto, je třeba rozhodnutí vyčkat: den následující po dni právní moci rozhodnutí o rozvodu je prvním dnem, k němuž lze vztáhnout účinky dotyčného trojstranného prohlášení. (...) Do matriky bude zapsán nejprve manžel matky, a posléze - na základě osvědčení soudu o prohlášení - bude tento zápis změněn.*“²⁴

Řízení o určení otcovství je možné zahájit jen na návrh s výjimkou, kdy bylo soudem pravomocně určeno, že manželství není, zahájí soud řízení o určení otcovství ke společnému dítěti i bez návrhu (§ 416 ZZŘS).²⁵

Určení otcovství k dítěti, které bylo počato metodou asistované reprodukce, je systematicky řazeno za první domněnku otcovství. Problematika určování a popírání otcovství v případě asistované reprodukce bude podrobně rozebrána dále v textu (viz kapitola 6 Asistovaná reprodukce).

4.1.2 Druhá právní domněnka určení otcovství

Druhá právní domněnka určení otcovství je založena na souhlasném prohlášení matky dítěte a muže, jenž prohlašuje, že je otcem dítěte. Souhlasné prohlášení rodičů vytváří domněnku otcovství a vyvrácena může být pouze popřením otcovství za podmínek stanovených v § 790 NOZ. Takto lze určit otcovství k dítěti nezletilému, zletilému a dokonce i k dítěti počatému ale ještě nenarozenému. Účinky takového

²⁴ ELIÁŠ, K. et al. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem* . 1. vyd. Sagit, 2012, s. 340 - 341

²⁵ Požadavek hmotněprávní úpravy v § 679 NOZ: „*Neprodleně poté, kdy soud určí, že manželství není, rozhodnout soud o otcovství ke společnému dítěti i o povinnostech a právech k němu.*“

prohlášení nastanou jen v případě, že se dítě narodí živé, nenarodí-li se živé, hledí se na něj, jako by nikdy nebylo.²⁶

Tato domněnka se ovšem uplatní v pořadí jako druhá pouze v případě, pokud nedošlo k určení otcovství podle domněnky první - matka musí být tedy buď neprovdaná nebo se dítě narodilo po lhůtě tří seti dnů od zániku manželství nebo prohlášení manželství za neplatné, anebo prohlášením manžela matky za nezvěstného. V případě, že již v minulosti došlo k uplatnění první domněnky a manžel úspěšně popřel otcovství k dítěti, může přijít na řadu určení otcovství podle domněnky druhé. Vyloučeno je také otcovství určené podle § 777 NOZ.

Ke střetu mezi první a druhou domněnkou může dojít v případě, že souhlasným prohlášením matky a otce dítěte bude určeno otcovství k ještě nenarozenému dítěti a matka se ještě v průběhu těhotenství provdá za jiného muže. Stávajícímu manželovi svědčí otcovství jako manželu matky a druhému otci na základě souhlasného prohlášení. Vzhledem k právní síle první domněnky, která nastává automaticky, pokud jsou splněny zákonné předpoklady, bude v matrice jako otec dítěte zapsán manžel matky. V případě úspěšného popření otcovství manželem matky by se obnovil vztah podle domněnky druhé.

Prohlášení jako jednostranný úkon matky nebo potencionálního otce musí být učiněno osobně před soudem nebo matričním úřadem. Způsobilá k prohlášení je fyzická osoba zletilá, která je plně způsobilá k právním úkonům. Rodičem se může stát i fyzická osoba nezletilá. V rámci ochrany zájmu nezletilých osob může nezletilý činit prohlášení o určení otcovství pouze před soudem, a to buď sám nebo v zastoupení opatrovníkem. Domněnku otcovství zakládá jen takové prohlášení, které je zcela určité, učiněné před příslušným orgánem a stvrzené stejným prohlášením matky.²⁷

§ 415 ZZŘS upravuje řízení o určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů. Účelem tohoto soudního řízení je realizace druhé domněnky otcovství. Není klasickým řízením ve věci samé, ale jedná se o samostatné předběžné řízení o určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů, a soud v něm nevydává žádné meritorní rozhodnutí.

²⁶ Srov. § 25 NOZ

²⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 27. 2. 1969, sp. zn. 1 Cz 80/69; POLIŠENSKÁ, P. *Přehled judikatury ve věcech vztahů mezi rodiči a dětmi (s přihlédnutím k novému občanskému zákoníku)*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2013, s. 37 - 39

Narodí-li se dítě matce neprovdané a otcovství není určeno ani současným prohlášením rodičů před matričním úřadem, vyslechne soud toho, koho matka označuje za otce, zda uznává, že je otcem. Soud zahajuje řízení o určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů na základě sdělení matriky, že k dítěti nebylo určeno otcovství ani podle první, ani podle druhé právní domněnky. „*Řízení je neformální, avšak na rozdíl od smírčího řízení se matkou označený muž, popř. i matka předvolávají a jsou povinni se dostavit (...)* V řízení se nezjišťují skutečnosti, ani se neprovádí dokazování, ani se nerozhoduje, předmětem řízení je pouze výslech muže, zda uznává své otcovství.“²⁸ V případě, že muž své otcovství uzná, soud uvede tuto skutečnost do protokolu a oznámí ji orgánu, který vede matriku narození, v níž je dítě zapsáno. Pokud ovšem nedojde v řízení k uznání otcovství, fyzické osoby aktivně legitimované mohou podat žalobu na určení otcovství podle § 783 NOZ a § 415 odst. 3 ZZŘS.

Otcovství k dítěti je určeno souhlasným prohlášením rodičů před soudem, jakmile k prohlášení jednoho přistoupí stejné prohlášení druhého rodiče, kterým je označen za otce tentýž muž. Pokud takové prohlášení matky je uvedeno v protokolu sepsaném u soudu v den, který předcházal dni, kdy shodné prohlášení učinil do protokolu u soudu matkou označený muž, není třeba k určení otcovství dalšího souhlasného prohlášení matky.²⁹ Stejně je tomu v případě, kdy v průběhu řízení o určení otcovství podle třetí domněnky (§ 783 NOZ) dojde k určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů podle ustanovení § 779 NOZ, soudy považují skutečnost, že žalobu o určení otcovství podala matka dítěte proti žalovanému muži, za souhlas matky s tímto prohlášením a další souhlasné prohlášení matky již není vyžadováno.³⁰ Nejasnost právní povahy prohlášení otcovství³¹ odstranil § 782 NOZ, který stanoví, že na prohlášení učiněná před soudem nebo matričním úřadem se vztahují obecná ustanovení o právním jednání v § 545 až § 599 NOZ.

²⁸ ŠKÁROVÁ, M. et al. *Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou*. 4. aktualizované vydání. Praha: Linde, s. 128

²⁹ Stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 9. 6. 1983, sp.zn. Cpj 139/83; POLIŠENSKÁ, P. *Přehled judikatury ve věcech vztahů mezi rodiči a dětmi (s přihlédnutím k novému občanskému zákoníku)*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2013, s. 40 - 42

³⁰ Stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 14. 11. 1979, sp. zn. Cpj 41/79; POLIŠENSKÁ, P. *Přehled judikatury ve věcech vztahů mezi rodiči a dětmi (s přihlédnutím k novému občanskému zákoníku)*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2013, s. 16 - 34

³¹ Více k tomu ELIÁŠ, K. et al. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vyd. Sagit, 2012. s. 340 - 341. „Právní povaha prohlášení o otcovství byla dosud nejasná, ba vznikaly pochybnosti, zda je možné na tato prohlášení vztáhnout předpisy o právním jednání.“

Nová právní úprava, oproti minulé právní úpravě (§ 52 odst. 3 ZOR³²), zásadně omezila určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů ustanovením § 781 NOZ, který zakládá nemožnost určit otcovství souhlasným prohlášením, pokud matka nemůže pro duševní poruchu posoudit význam svého prohlášení nebo je-li opatření jejího prohlášení spojeno s těžko překonatelnou překážkou. Dřívější právní úprava umožňovala v případech stanovených § 52 odst. 3 ZOR uznat otcovství pouze na základě jeho prohlášení a prohlášení matky v tomto případě nebylo zapotřebí.

Zásadní otázkou, která se stala předmětem již mnoha soudních sporů, je soulad právní a biologické stránky určení otcovství podle druhé domněnky. „*Pro všechny domněnky pro určení otcovství je charakteristické, že zákonodárce v jejich jednotlivých skutkových podstatách postupuje tak, aby se biologická a právní rovina rodičovství v konkrétních případech pokud možno nerozcházel. Jinak řečeno, snaží se otcovství spojit s takovými skutečnostmi, z nichž lze usuzovat, na základě dlouhodobé lidské zkušenosti, že dopadnou na muže, který je biologickým rodičem dítěte.*“³³

Není ojedinělým případem, ve kterém souhlasným prohlášením bylo určeno otcovství k dítěti, ačkoliv oba rodiče si byli vědomi, že muž nemůže být z určitých důvodů biologickým otcem dítěte. Střetáváme se zde s otázkou práva dítěte znát svůj původ a případnou neplatností právního úkonu prohlášením o uznání otcovství k dítěti. Zákon vychází z premisy, že prohlášení je činěno biologickým otcem, a to proto, že pro něj nesvědčila domněnka první a nebyla využita domněnka třetí. K uznání „nevlastního“ dítěte za vlastní slouží institut osvojení. Fungující vztah mezi biologickým otcem a dítětem, kteří navíc žijí jako rodina, se dá považovat za ideální ve vztahu k mravnímu a duševnímu vývoji dítěte. Nelze popřít ani stejně idylický vztah mezi nimi, pokud nežijí ve společné domácnosti. Rodinou v pravém slova smyslu je považován vztah mezi potomkem a rodičem na základě společného genetického základu. Nemohu se ovšem ubránit myšlence, že vztah dítěte a muže, který sice není biologickým otcem dítěte, ale vztahy a city spojené s dítětem, které považuje za vlastní, jsou na stejné úrovni a stejně pevné a silné, jako by měly být s mezi biologickým otcem a jeho dítětem, ne-li pevnější a silnější. Lze na určení otcovství muže, který si je vědom,

³² Ust. § 52 odst. 3 ZOR: „*Prohlášení matky není třeba, nemůže-li pro duševní poruchu posoudit význam svého jednání, nebo je-li opatření jejího prohlášení spojeno s těžko překonatelnou překážkou.*“

³³ MELICHAROVÁ, D. *Třetí domněnka otcovství - přežitý relikt?* In WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. 1. vydání. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2009, s. 313

že dítě nezplodil, ale je si vědom, že dítě považuje za vlastní, cítí se být jeho otcem a jejich vztah je stejně přirozený, pohlížet striktně v rozporu s dobrými mravy a popírat možnost existence takového vztahu? Zákonodárce ještě nenašel rovnováhu mezi biologickým a právním rodičovstvím a zákon výslovně nepovažuje určení otcovství mužem, jenž není otcem dítěte, za protiprávní, ale nenabízí ani řešení, jak se v těchto případech má postupovat.

Nejvyšší soud České republiky se k otázce obcházení zákona z důvodu vědomého prohlášení muže za otce dítěte (přičemž oba rodiče věděli, že není biologickým otcem dítěte) postavil na stranu rodičů. Opíral se ve svém odůvodnění o soulad s nejlepším zájmem dítěte a srovnal jej s využíváním institutu účelového určování otcovství k zajištění cizinci státní občanství České Republiky. Navíc ze zákona nevyplývá, že by prohlášení o určení otcovství mohl učinit pouze biologický otec dítěte, resp. muž a žena, kteří se musí oprávněně domnívat, že muž je biologickým otcem dítěte. Ze skutečnosti, že takové prohlášení činí muž, který otcem dítěte není, nelze dovozovat neplatnost takového právního úkonu a nejde ani o rozpor s dobrými mravy.³⁴

4.1.3 Třetí právní domněnka určení otcovství

Určit otcovství podle třetí právní domněnky je možné na základě rozhodnutí soudu a toto soudní řízení je vázáné na vyčerpání prvních dvou domněnek. Podle § 783 odst. 2 NOZ se má za to, že otcem je muž, který s matkou dítěte souložil v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto šedesát³⁵ a více než tři sta dní, ledaže jeho otcovství vylučují závažné okolnosti.

Řízení o určení otcovství je řízením sporným a jeho úpravu nalezneme v § 417 až § 425 ZŘS a patří mezi tzv. paternitní spory (spolu s řízením o popření otcovství).

Řízení lze zahájit na návrh samotného dítěte, které je zastoupeno kolizním opatrovníkem (pokud je nezletilé) a matka je tak v pozici vedlejšího účastníka řízení. Aktivní legitimace svědčí i matce dítěte, která může podat návrh na zahájení řízení

³⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 4. 2012, sp.zn. 30 Cdo 3430/2011 a usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. 9. 2011, sp.zn. 30 Cdo 3956/2009; POLIŠENSKÁ, P. *Přehled judikatury ve věcech vztahů mezi rodiči a dětmi (s přihlédnutím k novému občanskému zákoníku)*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2013, s. 129 - 136

³⁵ Nová právní úprava zkrátila rozhodné období ze sto osmdesáti na sto šedesát dní. Srov. § 54 odst. 2 ZOR

spolu s dítětem. Předešlá právní úprava se potýkala s problémy, při kterých mohly nastat situace, kdy dítě nebude účastníkem řízení. „*S ohledem na sporný charakter řízení je účastenství pojímáno formálně (účastníky jsou ti, kdo jsou tak označeni) a nikoli materiálně (účastníky jsou ti, o jejichž právech a povinnostech je jednáno). Podala-li tedy žalobu matka proti žalovanému otci, nemůže soud okruh účastníků označený v žalobě rozšiřovat o dítě, byť se jedná také o jeho právech a povinnostech. Dítě je pak účastníkem pouze v řízení o výchově a výživě, jež je s řízením o určení otcovství obligatorně spojeno.*“³⁶ Nová právní úprava v § 420 ZZŘS odstraňuje nedostatek předešlé právní úpravy, podle níž nemělo dítě, o jehož rodičovství šlo, zaručeno postavení účastníka řízení.

Po velké novele ZOR z roku 1998 získal i muž žalobní legitimaci k určení otcovství k dítěti, které považuje za vlastní. „*Podává-li žalobu otec, praxe dovozuje, že má směřovat proti dítěti i matce, kteří mají postavení nerozlučných společníků. Zákon však tuto situaci výslovně neřeší a neřeší ani případy, kdy dítě bude názorově stát na straně tvrzeného otce a jediným odpůrcem jeho otcovství bude matka.*“³⁷ Jelikož žalobní právo v této věci není omezeno žádnou lhůtou, návrh může být podán kdykoliv, a to i v případě, že domnělý otec již není naživu. Soud ustanoví tomuto muži opatrovníka. Účastníkem řízení bude i přes nedostatek procesněprávní subjektivity zemřelý domnělý otec, soudem jmenovaný opatrovník bude v řízení vystupovat pouze jako zástupce. Zde nalézáme rozdíl oproti předešlé právní úpravě, kdy se procesněprávní subjektivita v řízení odvíjela od opatrovníka, nikoli od zemřelého otce. Žaloba byla tedy směřována nikoli proti zemřelému otci zastoupenému opatrovníkem, ale proti opatrovníkovi samotnému a nositelem důkazního břemene se tedy stával opatrovník.

§ 784 NOZ stanovuje postup, jak bude řízení pokračovat, pokud v průběhu něho zemře některý z účastníků. Zemře-li během řízení navrhovatel, může v řízení pokračovat další k návrhu oprávněný. Zemře-li domnělý otec, bude postup soudu stejný jako v případě řízení proti muži již zemřelému, pokud bude mít status žalovaného. V případě smrti muže žalobce řízení bude zastaveno, pokud dítě nebo matka nebudou v řízení pokračovat. Oprávnění k podání návrhu mají potomci dítěte žalobce, který

³⁶ ŠÍNOVÁ, R. et al. *Řízení ve věcech rodinněprávních v České Republice, Slovenské Republice a Německu a jejich aktuální problémy*. Praha: Leges, 2010, s. 103

³⁷ Tamtéž

v průběhu řízení zemře, a to do šesti měsíců od jeho smrti, pokud prokáží svůj právní zájem na tomto určení. Tito potomci musejí podat znovu žalobu na určení otcovství, jelikož není možné s potomky pokračovat v již započatém řízení.

Skutkový základ je založen na prokázání žalobce, že muž se ženou souložil v kritické době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto šedesát dní a déle než tři sta dní. Až potvrzením této skutečnosti začne vůči muži působit právní domněnka otcovství. Není vyloučené, že existuje více domnělých otců, kteří se mohou domáhat určení otcovství k dítěti. V průběhu řízení (ať už je žalobcem matka, dítě nebo domnělý otec) se může objevit další muž (nebo muži), kterému svědčí domněnka otcovství a bude se domáhat jejího určení. V tomto typu řízení se tedy neuplatní překážka litispendence.³⁸ To ale neplatí v případě, že rozhodnutí o určení otcovství k jednomu muži nabude právní moci (překážka rei iudicatae). Vyvratitelná domněnka se tím okamžikem stává nevyvratitelnou a jiné řízení v téže věci není přípustné.³⁹ Pokud má matka zato, že potencionálních otců může být více, nemůže podat návrh proti všem najednou, ale postupně. V praxi to znamená, že neprokáže-li se otcovství k jednomu muži, může po skončení řízení podat návrh na určení otcovství muže dalšího. Nutno podotknout, že námitka muže, že se žena stýkala i s jinými muži není důvodem k zamítnutí návrhu na určení otcovství.⁴⁰

Dojde-li k potvrzení domněnky otcovství, další část řízení slouží k prokázání, že neexistuje závažná okolnost vylučující otcovství. Pasivně legitimovaný žalovaný je oprávněný předkládat zcela určité důkazy, které mohou jeho otcovství vyvrátit na základě prokázání závažných okolností, které jeho otcovství vylučují, a jestliže důkazní břemeno neunes, domněnka otcovství k tomuto muži bude potvrzena. Okolnost vylučující otcovství je prokázána znaleckými posudky z oboru hematologie, sexuologie, gynekologie, antropologie a metodách DNA⁴¹ diagnostiky. Nejčastějším je znalecký posudek z oboru hematologie, který je prováděn jako krevní zkouška vyšetřením skupinových systému červených krvinek nebo vyšetřením HLA skupinových typů bílých krvinek. Nejmodernější a zároveň nejpresnější je metoda DNA diagnostiky, při

³⁸ Právní překážka již jinde započatého, zahájeného a rozhodovaného řízení

³⁹ To ovšem neplatí o využití mimořádných opravných prostředků

⁴⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. 9. 1968, sp. zn. 1 Cz 39/68; POLIŠENSKÁ, P. Přehled judikatury ve věcech vztahů mezi rodiči a dětmi (s přihlédnutím k novému občanskému zákoníku. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2013, s. 50 - 52

⁴¹ Deoxyribonukleová kyselina

keré je vzorek DNA odebírán stěrem z vnitřní strany úst. Výsledek testu DNA z hlediska pravděpodobnosti dosahuje hodnoty 99,9%. Jako doplňkový, v případě mužovo tvrzení, že je neplodný, se používá znalecký posudek z oboru sexuologie. Pokud je potřeba zjistit, ve kterém týdnu se dítě narodilo, nařídí soudce vypracování znaleckého posudku v oboru gynekologie. Soudní praxe ze 80. let. 20. století vycházela z vylučovací metody určování otcovství na základě znaleckých posudků tak, že nejprve nařídila provedení krevních zkoušek a k testům DNA se uchýlovala až později, což mělo korespondovat s hospodárností řízení, jelikož tyto metody jsou méně nákladné. Ale vzhledem k pokroku vědy a téměř stoprocentní pravděpodobností určení otcovství na základě analýzy DNA, je dnes tato metoda nejčastějším znaleckým dokazováním.

Za okolností, že výsledek znaleckého posudku bude vyvracet otcovství k dítěti, soud nařídí revizi tohoto výsledku, čímž se přezkoumá, zda nedošlo k selhání lidského faktoru při zpracování znaleckého posudku a posílí se tak jistota účastníků řízení, zda muž je či není otcem dítěte.

O § 54 odst. 2 ZOR⁴² se Ústavní soud, ve svém nálezu I. ÚS 987/07⁴³, vyjádřil tak, že ustanovení zaostává za vývojem moderní medicíny a neodpovídá současné společenské realitě a do doby, než zákonodárce zareaguje na tyto změny, je nutno řešit nastalou situaci interpretací. Ve svém stanovisku se Ústavní soud vyjádřil k problematice ukládání povinnosti podrobit se testu DNA a případnému vynučení pomocí pořádkových pokut a předvedení tak, že soud je oprávněn uložit, aby se žalovaný dostavil a strpěl test DNA a v případě, že tak neučiní, je oprávněn uložit mu pořádkovou pokutu, popř. nechat ho předvést. Odborníky ne zcela přijímaným stanoviskem⁴⁴ tohoto nálezu je ta část z něj, kde Ústavní soud nespatřuje nutnost třetí domněnku otcovství vázat na skutečnost, že došlo mezi mužem a ženou v kritické době k souloži a za postačující považuje přejít k určení otcovství pouze metodou testů DNA. Konstatuje, že pokud ze znaleckého posudku vyplyne, že žalovaný muž je otcem dítěte, bude tím s praktickou jistotou prokázána i soulož tohoto muže s matkou dítěte v rozhodné době. „*To je ovšem pravda jen z části. Dítě může vzniknout i umělým*

⁴² Srov. §782 odst. 2 NOZ

⁴³ Dostupné na: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=58151&pos=1&cnt=1&typ=result>

⁴⁴ Např. prof. A. Winterová v: WINTEROVÁ, A. *Otcovství*. In WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. *Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. 1. vydání. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2009, s. 632, ISBN 978-80-7357-432-1

*oploďněním a je otázka, lze-li za současného právního stavu třetí domněnku na takový případ vztáhnout.*⁴⁵ Vzhledem k tomu, že je řízení o určení otcovství založeno na zásadě arbitrárního pořádku a na zásadě procesní ekonomie, Ústavní soud nepovažuje za vadu řízení, pokud soud přímo přistoupí ke znaleckému dokazování metodami DNA diagnostiky. „*Ústavní soud správně poukázal na to, že v případě, kdy lze požadovanou skutečností (biologické otcovství) bezpečně zjistit přímo, tj. jinak než přes skutkový základ domněnky, je možno vést dokazování tímto směrem.*“⁴⁶ I přesto se při přípravě nového kodexu soukromého práva zákonodárce touto problematikou příliš nezabýval, jelikož ponechal stávající ustanovení téměř beze změn.

⁴⁵ WINTEROVÁ, A. *Otcovství*. In WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. *Pocťa Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. 1. vydání. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2009, s. 605

⁴⁶ MELICHAROVÁ, D. *Třetí domněnka otcovství - přežitý relikť*? In WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. *Pocťa Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. 1. vydání. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2009, s. 316

5 Popírání otcovství

Rozhodnutí o popření otcovství k dítěti mají dalekosáhlé důsledky do osobních práv a povinností všech zúčastněných. Otcovství lze popřít pouze v soudním řízení, a to zahájené buď na návrh, nebo bez návrhu. Účastníky řízení jsou dle § 420 ZZŘS žena, která dítě porodila, dítě a muž, jehož otcovství má být popřeno. Soud rozhoduje ve věci samé rozsudkem. ZZŘS zavedl možnost prominutí zmeškání popěrné lhůty (§ 425 ZZŘS a § 792 NOZ) na základě rozhodnutí soudu, který může do 4 měsíců od podání návrhu na prominutí zmeškání lhůty zmeškání lhůty prominout za podmínek, vyžaduje-li to zájem dítěte a veřejný pořádek. Došlo tak k ustoupení od prekluzivního charakteru popěrné promlčecí lhůty a NOZ upustil od podání návrhu na popření otcovství nejvyšším státním zástupcem, jemuž byla svěřena možnost popření otcovství po uplynutí popěrné lhůty bez časového omezení.

ZZŘS upravuje procesní stránku řízení o popření otcovství v ustanoveních § 417 až § 425, která budou podrobně popsána dále v textu.

5.1 Popření otcovství, které bylo založeno domněnkou manžela matky dítěte

Právo popřít otcovství k dítěti, k němuž bylo určeno otcovství dle první právní domněnky manžela matky, má manžel matky do šesti měsíců ode dne, kdy se dozvěděl o skutečnostech zakládajících důvodnou pochybnost, že je otcem dítěte, které se narodilo jeho manželce, nejpozději však do šesti let od narození dítěte. Otcovství popírá vůči dítěti i matce a pokud dojde ke ztrátě procesní způsobilosti smrtí jednoho z nich, popírá otcovství vůči druhému. Pokud není naživu žádný z nich, manžel nemá právo na popření otcovství. Zemře-li muž - navrhovatel - popírající otcovství v průběhu řízení, nemohou se již popření otcovství domáhat ani jeho potomci, ani dědici.⁴⁷ Řízení by mohlo pokračovat pouze pokud matka a dítě mají zájem v řízení pokračovat. Soud vyzve matku a dítě a stanoví jim lhůtu k vyjádření. Pokud se ve stanovené lhůtě nevyjádří nebo se vyjádří tak, že s pokračováním řízení nesouhlasí, soud řízení zastaví. Soud jmenuje manželu opatrovníka, který může popřít otcovství k dítěti, pokud

⁴⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 30. 1. 1967, sp. zn. 10 Co 12/66

manželova svéprávnost byla omezena tak, že není schopen sám otcovství popřít, a to do šesti měsíců od jeho jmenování soudem.

Nálezem Pléna Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 15/09⁴⁸ bylo s účinností k 31. 12. 2011 bylo zrušeno ustanovení § 57 odst. 1 ZOR, které odvozovalo šestiměsíční lhůtu k popření otcovství od okamžiku, kdy se muž dozvěděl, že se jeho manželce narodilo dítě. Po zrušení § 57 odst. 1 ZOR byl ZOR novelizován a muž mohl své otcovství popřít do šesti měsíců poté, co mu vzniknou důvodné pochybnosti, že je otcem dítěte, nejpozději však do 3 let věku dítěte. Ústavní soud nespatořoval problém v samotné existenci popěrné lhůty, nýbrž v její délce, která byla podle jeho názoru nepřiměřeně krátká. Dále spatořoval problém v nemožnosti popřít otcovství po jejím uplynutí v situacích, kdy se otec bez svého zavinění nemohl o skutečnostech popírající jeho otcovství dozvědět a polemizoval nad zavedením možnosti podat žalobu i po uplynutí popěrné lhůty. Při srovnání § 785 NOZ, § 57 odst. 1 ZOR a zmíněného nálezu Ústavního soudu dospějeme k závěru, že zákonodárce přesně zohlednil názor Ústavního soudu, popěrnou lhůtu prodloužil ze tří na šest let a aplikoval jej tak do nové právní úpravy. „*Nově stanovená délka popěrné lhůty manžela matky je v souladu s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva (Rasmussen proti Dánsku) a vychází i z nastavení a délky popěrných lhůt v některých zahraničních právních úpravách (Slovensko - 3 roky, Francie - 5 a 10 let).*“⁴⁹

Jen je-li vyloučeno, že manžel matky je otcem dítěte, může muž popřít otcovství k dítěti narozenému mezi stošedesátým dnem od uzavření manželství a třístým dnem po jeho zániku nebo prohlášení za neplatné (s výjimkou v §777 NOZ, viz. první právní domněnka určování otcovství).

K popření otcovství k dítěti narozenému před stošedesátým dnem od uzavření manželství postačí, aby se nemělo zato, že otcem dítěte je manžel matky, popře-li své otcovství. To se neuplatní za situace, kdy manžel věděl při uzavírání sňatku, že je manželka těhotná nebo souložil-li s matkou dítěte v době, od níž do narození dítěte neprošlo méně než sto šedesát a více než tři sta dní. V tomto případě by bylo na

⁴⁸ Dostupné na: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=66731&pos=1&cnt=1&typ=result> [cit. dne 20. 2. 2014]

⁴⁹ ELIÁŠ, K. et al. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rej stříkem*. 1. vyd. Sagit, 2012, s. 343

odpůrci, aby prokázal opak, jinak popření otcovství bude vyhověno jen na základě prohlášení u soudu k tomu, že se za otce nepovažuje.

Pokud pozdější manžel popře své otcovství k dítěti matky znovu provdané a dítě se narodilo do třiceti dnů od zániku manželství s manželem dřívějším, neuplatní se automaticky domněnka otcovství na manžela dřívějšího na základě první domněnky. Dřívějšímu manželovi matky dítěte je dána popěrná lhůta v délce šesti měsíců od okamžiku, kdy se dozvěděl o rozhodnutí, že pozdější manžel není otcem dítěte.

I matka může do šesti měsíců od narození dítěte popřít, že otcem dítěte je její manžel. Na popření otcovství k dítěti matkou se aplikují ustanovení o popření otcovství manželem matky.

5.2 Popření otcovství, které bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů

Matka i muž, kteří společně prohlásili, že jsou rodiče dítěte, k němuž se určovalo otcovství podle domněnky druhé, mohou otcovství k dítěti popřít. Mohou tak učinit ve lhůtě šesti měsíců od okamžiku, kdy bylo otcovství takto určeno. Pokud došlo k souhlasnému prohlášení rodičů ještě v průběhu těhotenství ženy, neskončí tato lhůta dříve než šest měsíců po narození dítěte. Podmínkou k úspěšnému popření otcovství je prokázání, že muž nemůže být otcem dítěte.

5.3 Zahájení řízení o popření otcovství bez návrhu

S ohledem na zájem dítěte a naplnění ustanovení zaručující základní lidská práva, může soud i bez návrhu, za zákonem stanovených podmínek, zahájit řízení o popření otcovství, bylo-li otcovství určeno souhlasným prohlášením rodičů, ale otec dítěte takto určený nemůže být jeho otcem (§ 793 NOZ). V této věci (stejně tak, jako v případě zmeškání lhůty k podání návrhu na popření otcovství) je nově upuštěno od ingerence nejvyššího státního zástupce.

6 Asistovaná reprodukce

6.1 Pojem asistovaná reprodukce

Pokud léčba neplodnosti není možná, díky pokroku moderní medicíny mohou páry toužící po dítěti využít metodu asistované reprodukce (dále jen „AR“).⁵⁰

AR je upravena zákonem č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZSZS“) v § 3 až § 11. Před přijetím ZSZS byla AR zakotvena v zákoně č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, který byl ke dni 1. 4. 2012 zrušen. Dle § 3 ZSZS se AR rozumí metody a postupy, při kterých dochází k odběru zárodečných buněk (vajíček a spermií), k manipulaci s nimi, ke vzniku lidského embrya oplodnění vajíčka spermií mimo tělo ženy, k manipulaci s lidskými embryi, včetně jejich uchovávání, a to za účelem umělého oplodnění ženy.

AR rozumíme metodu oplodnění, při které se buď zavádí spermie od muže přímo do děložní dutiny ženy (intrauterinní inseminace), nebo tzv. mimotělní oplodnění (in vitro fertilizace), při kterém dochází k oplodnění vajíčka (oocytu) mimo tělo ženy, a poté se vzniklé embryo přenáší do děložní dutiny ženy (také tzv. „dítě ze zkumavky“).

Pokud budou vajíčka ženy oplodněny spermatem muže z neplodného páru, pak hovoříme o tzv. „homologním oplodnění“. Mužské pohlavní buňky mohou být použity také od dárce spermatu v případě neplodnosti muže z neplodného páru, a pak se jedná o tzv. „heterogenní oplodnění“. Nemohou-li být použita k umělému oplodnění vajíčka ženy z neplodného páru, je možné využít vajíček od dárkyně, které bude oplodněno spermatem muže z neplodného páru anebo zavést žene do dělohy embryo, které je již vytvořeno z pohlavních buněk, které pochází od jiného neplodného páru. Darovaná vajíčka od anonymního dárce mohou být použita pouze pro metodu mimotělního oplodnění, naopak darované spermie lze využít pro obě metody - tedy jak pro mimotělní oplodnění, tak pro intrauterinní inseminaci.

K prvnímu mimotělnímu oplodnění ve světě došlo v roce 1977 v Anglii, kde profesor Robert Edwards, fyziolog na univerzitě v Cambridge, odebral paní Lesley Brownové vajíčka z dělohy, smísil je v živném roztoku se spermiemi jejího manžela

⁵⁰ Ust. § 6 ZSZ stanovuje pro muže a ženu, kteří chtějí podstoupit AS pojem „neplodný pár“

a od dva dny později vložil vzniklé embryo do její dělohy. V roce 1978 se císařským řezem manželům narodila zdravá holčička. Tato metoda slavila úspěch i v tehdejších Československu, kde se za pomoci této metody v roce 1982 narodil v Brně, pod vedením profesora Ladislava Pilky, zdravý chlapec.

6.2 Podmínky pro výkon asistované reprodukce dle platné právní úpravy

Metody AR lze využít ze zdravotních důvodů při léčbě neplodnosti ženy nebo neplodnosti muže⁵¹, jestliže je málo pravděpodobné nebo zcela vyloučené, aby žena otěhotněla přirozeným způsobem nebo aby donosila životaschopný plod a jiné způsoby léčby její neplodnosti nebo neplodnosti muže nevedly nebo s vysokou mírou pravděpodobnosti nepovedou k jejímu otěhotnění. Druhým důvodem je potřeba časného genetického vyšetření lidského embrya, je-li zdraví budoucího dítěte ohroženo z důvodu prokazatelného rizika přenosu geneticky podmíněných nemocí nebo vad, jejichž nositelem je tato žena nebo muž.

Základním předpokladem k provedení umělého oplodnění je písemná žádost ženy a muže, kteří se rozhodli podstoupit AR, jež nesmí být starší než 6 měsíců. Na základě podání úplných informací před zahájením metod a postupů AR ze strany poskytovatele, musejí žadatelé udělit tzv. písemný informovaný souhlas s provedením AR, který je nutný udělit opakovaně před každým provedením umělého oplodnění. Až na základě udělení informovaného souhlasu je poskytovatel oprávněn k provedení umělého oplodnění. Informovaný souhlas se týká i případných dárců zárodečných buněk, proto se k jednomu umělému oplodnění mohou požadovat až 4 tyto souhlasy.

Aby nedocházelo k selekci a výběru pohlaví budoucího dítěte, § 5 odst. 2 ZSZS zakazuje použití metod a postupů AR pro účely výběru pohlaví nenarozeného dítěte. Výjimkou může být případ, kdy použitím metod a postupů AR lze předejít vážným geneticky podmíněným nemocem s vazbou na pohlaví dítěte.

K odebrání zárodečných buněk a jejich použití pro metody a postupy AR je nutno posoudit zdravotní způsobilost fyzických osob, kterým mají být zárodečné buňky

⁵¹ Neplodnost je definována jako: „(...) *neschopnost páru dosáhnout početí během jednoho roku nechráněného pohlavního styku či neschopnost udržet těhotenství až do termínu porodu.*“ dostupné na: <http://www.stopneplodnosti.cz/neplodnost/fakta-o-neplodnosti/> [cit. dne 6. 12. 2013]

odebrány a fyzické osoby, které má být umělé oplodnění provedeno. Příjemkyní se nemůže stát osoba, které byla svéprávnost omezena tak, že není způsobilá posoudit poskytnutí zdravotních služeb, popřípadě důsledky jejich poskytnutí, anebo byla zbavena rodičovské odpovědnosti - a to i částečně. Příjemkyně dále nesmí být umístěna v policejní cele, ve výkonu vazby nebo trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence. Tyto podmínky se vztahují stejně na dárce (kromě ustanovení o rodičovské odpovědnosti) a navíc dárce nemůže být fyzická osoba, které byla nařízena izolace, karanténa nebo je ve výkonu lůžkového ochranného léčení nebo byla hospitalizována bez souhlasu.

Další skupina požadavků se týká věkové hranice příjemců a dárců zárodečných buněk. Zárodečné buňky darované jinou osobou než je žena nebo muž z neplodného páru (tzv. „anonymní dárce“), může poskytnout pro účely AR pouze žena, která dovršila věk 18 let a nepřekročila věk 35 let, nebo muž, který dovršil věk 18 let a nepřekročil věk 40 let. Pro ženu, které je vkládáno vzniklé embryo do děložní dutiny, zákonodárce stanovil věkovou hranici pro provedení umělého oplodnění, která nesmí překročit 49 let věku ženy.

Dle současné právní úpravy nelze umělé oplodnění provést ženě, která má k muži, s nímž předložila žádost k provedení AR, příbuzenský vztah vylučující podle jiného právního předpisu uzavření manželství⁵². Jedná se také osoby téhož pohlaví (homosexuální páry). Neplodný pár naopak může být tvořen jak manželi, tak druhem a družkou, a dokonce mužem a ženou, kteří mezi sebou nemají opravdový partnerský vztah. *„Nikdo není oprávněn zjišťovat, zda mezi ženou a mužem, kteří o provedení umělého oplodnění požádali, existuje nějaké partnerské soužití, a pokud ano, jaké vykazuje kvality.“*⁵³

Při nevyužití všech vytvořených lidských embryí při umělém oplodnění ve prospěch neplodného páru, se může neplodný pár rozhodnout pro jejich uchování a použití pro další umělé oplodnění příjemkyně. Neplodný pár se může rozhodnout nepoužít tato embrya pro sebe, ale je oprávněn dát souhlas k použití embryí pro jiný anonymní neplodný pár nebo je poskytnout pro výzkum podle zákona č. 227/2006 Sb.,

⁵² Ust. § 675 NOZ: „Manželství nemůže být uzavřeno mezi předky a potomky, ani mezi sourozenci; totéž platí o osobách, jejichž příbuzenství vzniklo osvojením.“

⁵³ FRINTA, O. *Asistovaná reprodukce - nová právní úprava*. Právní fórum, r. 2007, č. 4, s. 124.

o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech, ve znění pozdějších předpisů.

6.3 Určování a popírání otcovství při využití metody asistované reprodukce

Určení otcovství k dítěti narozeného metodou AR upravil zákonodárce systematicky za ustanovení o určení otcovství dle první právní domněnky. Pokud se dítě narodí za trvání manželství, je otcem dítěte podle první domněnky manžel matky dítěte. Jinak je tomu, pokud muž a žena neuzavřeli manželství. Konkrétně § 778 NOZ stanoví, že *„Narodí-li se dítě, které je počato umělým oplodněním, ženě neprovdané, má se za to, že otcem dítěte je muž, který dal k umělému oplodnění souhlas.“*

O výčtu osob, které nemohou podstoupit metodu AR bylo již napsáno výše, za úvahu zde připadá otázka svobodné ženy bez partnera (tzv. „osamělá žena“) a její možnosti, jak přivést na svět svého potomka. Vzhledem k tomu, že nikomu nepřísluší zkoumat partnerské soužití neplodného páru, mohlo by dojít k situacím, kdy žena po neformální dohodě s jiným mužem podstoupí umělé oplodnění a muž k tomuto oplodnění udělí souhlas, aniž by s ním bylo do budoucna počítáno jako s budoucím otcem dítěte. Naše právní úprava neumožňuje, aby se žena bez partnera a jeho souhlasu nechala oplodnit za účelem porodit dítě. Jak již bylo uvedeno výše, pravidla pro výkon AR jsou striktně dána při léčbě neplodnosti ženy nebo neplodnosti muže, jestliže je málo pravděpodobné nebo zcela vyloučené, aby žena otěhotněla přirozeným způsobem nebo aby donosila životaschopný plod a jiné způsoby léčby její neplodnosti nebo neplodnosti muže nevedly nebo s vysokou mírou pravděpodobnosti nepovedou k jejímu otěhotnění nebo je-li potřeba časného genetického vyšetření lidského embrya. Aby žena mohla být oplodněna spermií kteréhokoli muže, musela by ona nebo on splňovat jednu z těchto základních podmínek. AR není považována za službu, která má sloužit všem, nýbrž pouze ve vymezených případech při pomoci léčby neplodnosti. Oporu v zákoně nenalezneme ani v případě, kdy žena sice není neplodná, ale není jí umožněno otěhotnět přirozenou cestou a kvůli nemožnosti absence souhlasu muže, nemůže být oplodněna například spermiemi anonymního dárce. Nutný souhlas muže hraje roli v ochraně zájmů počatého dítěte, pokud by se žena či muž do doby jeho narození rozešli nebo by otec dítěte nechtěl o dítě jevit zájem anebo právě z důvodu toho, aby ženě nebylo umožněno

přivést si muže, který jí sice poskytne k umělému oplodnění souhlas, ale dítě jakoby nebylo jeho. I kdyby žena po dohodě nevymáhala otcovství na tomto muži, dítě je podle § 783 odst. 1 NOZ aktivně legitimováno podat návrh na určení otcovství.

Ačkoli je žádoucí, aby dítě bylo vychováváno oběma rodiči, není možné opomíjet potřebu ženy zhostit se ve svém životě role matky a vychovávat potomka i bez účasti partnera, popřípadě neznalosti jeho identity. § 800 NOZ, týkající se institutu osvojení uvádí, že *„Osvojiteli se mohou stát manželé nebo jeden z manželů. Výjimečně může osvojit i jiná osoba; v tom případě soud též rozhodne o tom, že se z matriky vypouští zápis o druhém rodiči.“* Jako výjimku zde zákonodárce zařadil „jinou osobu“, která je subjektem, který může dítě osvojit. Pokud bychom na pozici této osoby zařadili bezdětnou ženu, která nežije v partnerském ani v manželském vztahu, nacházíme zde kolizi v argumentech o výchově dítěte „tzv. osamělou ženou“ v případě osvojení a v případě metody AR.

V právní úpravě této právní domněnky shledávám určité nalezení stability mezi právním a biologickým otcovství, jelikož žena nemusí být nutně oplodněna spermií muže neplodného páru, který dává k umělému oplodnění souhlas, nýbrž i spermií anonymního dárce spermatu. V případě ustanovení § 778 NOZ jde tedy o právní fikci určení otcovství.

Dárcovství pohlavních buněk je založeno zásadou anonymity. Poskytovatel, který je oprávněn provádět metody a postupy AR, je povinen zajistit zachování vzájemné anonymity anonymního dárce a neplodného páru a anonymity dárce a dítěte narozeného z AR. Neplodný pár nebo zletilé dítě narozené z AR mohou na základě písemné žádosti zjistit od poskytovatele informace o zdravotním stavu anonymního dárce, a to do 30 let od provedení umělého oplodnění. Díky udělenému informovanému souhlasu nemůže matka později uplatňovat nárok po anonymním dárci a muž, který udělil souhlas, se nemůže domáhat popření dítěti s odkazem na otcovství anonymního dárce.

Problematika popírání otcovství k dítěti počatého a narozeného metodou AR je upravena v ustanovení § 787 NOZ: *„Otcovství nelze popřít k dítěti narozenému v době mezi stošedesátým dnem a třístým dnem od umělého oplodnění provedeného se souhlasem manžela matky, nebo se souhlasem jiného muže, když matka není vdaná, bez ohledu na to, jaké genetické látky bylo použito. To neplatí, otěhotněla-li matka dítěte*

jinak. “NOZ dořešil otázku, která v předešlé právní úpravě nebyla zcela jasná:., (...) a to, zda ustanovení se vztahuje i na situace, kdy je použita gameta jiného muže než toho, který dal k umělému oplodnění souhlas, ať jím byl manžel matky dítěte nebo jiný muž, resp. také na situace, kdy je užito ova jiné ženy. “⁵⁴

Pokud by byl podán návrh na popření otcovství, je v první řadě zkoumán udělený souhlas, který sám o sobě svědčí otcovství tohoto muže. Jelikož zde není nutnost souladu právního a biologického otcovství, muselo by být prokázáno, že žena otěhotněla jinak než metodou AS, protože výsledek testu DNA by sice nemusel určovat muže jako biologického otce dítěte, ale to, jak už bylo řečeno, není v tomto případě určující.

Určení rodičovství matky dítěte při provedení metod AR je dáno zásadou ženy, která dítě porodila. O problematice náhradního mateřství více v kapitole 7.3.

⁵⁴ ELIÁŠ, K. et al. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem* . 1. vyd. Sagit, 2012, s. 344

7 Určování mateřství

7.1 Mater semper certa est - historie a současnost

Jak již napověděl historicko-právní exkurz v kapitole 2, určování mateřství bylo již od dob starověkého Říma posuzováno na základě zásady „mater semper certa est, pater semper incertus“ (matka je vždy jistá, otec nejistý). Ve srovnání s problematikou určování otcovství na základě tří vyvratitelných domněnek, se určování mateřství neseťkávalo s problémy - základní myšlenka byla jasná, kdo jiný by mohl být matkou dítěte než žena, která jej odnosiла a porodila?

Tato zásada byla uplatňována také v VOZ, který určoval identitu matky faktem porodu. Přes právní úpravu a zařazení této zásady do právního řádu mnohých států světa tato zásada však nebyla až do roku 1998 na našem území promítnuta do právního řádu. Již v roce 1977 bylo v Anglii úspěšně provedeno první mimotělní oplodnění a v roce 1978 se narodilo první „tzv. dítě ze zkumavky“. Tento okamžik s sebou přinesl prudký rozvoj v oblasti reprodukční medicíny a pozadu nezůstala ani Československá republika, kde se v roce 1982 pomocí této metody narodil v Brně zdravý chlapec. Bylo nutné, aby zákonodárce reagoval na rozvoj medicíny, jelikož množící se využívání metod asistované reprodukce s sebou přinášelo otázku, kdo je matkou dítěte v případě, že je žena oplodněna oocyttem od anonymní dárkyně? Další stěžejní otázkou byla problematika surogačního mateřství, kterou právní řád České republiky stále zcela jasně neupravuje, pouze se o něm v některých ustanoveních souvisejících zákonů okrajově zmiňuje, jak budu uvádět dále v příslušných kapitolách věnovaných tomuto tématu. Stejně tak bude má pozornost věnována problematice anonymních a utajených porodů.

Nutno podotknout, že až se značným zpožděním zákonodárce reagoval na úpravu určování mateřství, a to velkou novelou ZOR vložení §50a do ZOR (nyní § 775 NOZ), podle kterého je matkou dítěte žena, která dítě porodila. To s sebou přineslo i terminologickou změnu v názvu části druhé hlavy třetí ZOR z „Určování otcovství“ na „Určování rodičovství“. Jako důvod, který stál za tím, že nebyla vyřešena absence právní úpravy určení mateřství, byl podle Fialy s Steinerja ten, že: *„Při stavu evidence porodů nevznikají o zrození, tj. o mateřství na rozdíl od zplození, tj. o otcovství, které nelze přímo prokázat, obvykle žádné pochybnosti. Potřeba určit mateřství se v důsledku*

toho objevuje toliko ve zcela výjimečných případech, jde-li v tomto směru o nutnost právní úpravy poměrů dětí nalezených či podstrčených, nebo dětí, které ztratili oba rodiče v útlém věku.“⁵⁵

Vzhledem k silicímú tlaku na provedení změny právní úpravy zohledňující vývoj vědeckého poznání, bylo již v roce 2005 v návrhu nového občanského zákoníku⁵⁶ uvažováno o přijetí ustanovení § 643 o určení mateřství v následujícím znění:

„(1) Matkou dítěte je žena , která je porodila ; původ genetické látky , která byla základem početí, není rozhodný. Žalobě ženy, která byla dárkyní genetického materiálu, proti ženě, která dítě porodila, nelze vyhovět. “

„ (2) Není-li z okolností zřejmé, která z žen, jež tvrdí, že je matkou, dítě porodila, soud určí, že dítě je nebo není dítětem určité ženy. “

Zákonodárce navrhované znění § 643 NOZ zdůvodnil tak, že: *„Právní pravidlo u nás nedávno přijaté, podle kterého je skutečnost porodu jedinou relevantní skutečností pro rozhodnutí otázky mateřství, odpovídá i článku 2 evropské Úmluvy o právní postavení dětí narozených mimo manželství (bez ohledu na věcnou působnost této Úmluvy). Toto právní pravidlo je - zejména z důvodů potřeby naprosté jednoznačnosti pro každého doplněno ustanovením, které jinak lze dovodit z první věty. Je nicméně třeba, aby právní úprava zahrnula též možnost adekvátního řešení situací, kdy - i pokud jde o porodičší ženu - panuje nejistota . Zároveň je zohledněna skutečnost daná vývojem vědeckého poznání . Tedy jak pravidlo odstavce prvního, tak pravidlo odstavce druhého mají za úkol v míře co možná největší zabránit pronikání tržních momentů do institutu mateřství. Obě pravidla jsou statusová, a tudíž bez jakékoli pochyby kogentní.*“⁵⁷

Návrh nového občanského zákoníku se však opět vrátil k původnímu znění:

„Matkou dítěte je žena, která je porodila.“

⁵⁵ Fiala, J., Steiner, V.: *Teoretické otázky určení mateřství podle československého práva*. In: Právník, r. 1970, č. 1, str. 35

⁵⁶ Dostupné na: http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/OZ_verze_2005.pdf [cit. dne 1. 3. 2014]

⁵⁷ Tamtéž

7.2 Maternitní spory

Ačkoli se vždy vycházelo z toho, že v případě určování mateřství nemůže být větších pochyb o tom, kdo je matkou dítěte, přesto existují případy, kdy vyvstal spor o to, zda jistá žena zaručeně dítě porodila nebo neporodila. V těchto případech mohlo jít buď o pozitivní maternitní spor, jenž mohl vyvstat v případě, kdy dítě nemá v matrice zapsanou žádnou matku buď proto, že tam nikdy zapsaná nebyla nebo proto, že původně zapsané mateřství bylo úspěšně soudně popřeno. Nebo se jednalo o negativní maternitní spor související se zaviněným odložením či o nevědomou záměnu dítěte.⁵⁸

Při případné nevědomé záměně dětí⁵⁹ se ocitáme v situaci, kdy v matrice jsou zapsáni rodiče dítěte (nebo alespoň matka) a žena tvrdící že je matkou dítěte může žalovat na určení svého mateřství ženu, která je zapsána v matrice jako matka dítěte. Jinak tomu bude, pokud jsou v matrice zapsáni oba rodiče. Žena, která tvrdí, že je matkou dítěte, musí nejdříve dosáhnout popření otcovství k tomuto dítěti. Aktivní legitimace v řízení o popření otcovství však nenáleží „údajné matce“, nýbrž rodičům zapsaným v rodném listu dítěte. Nová právní úprava nepřinesla řešení této situace. Dle § 793 NOZ může soud zahájit řízení o popření otcovství i bez návrhu. To se ovšem uplatní jen za situace, kdy otcovství k dítěti bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů a otec dítěte takto určený nemůže být otcem dítěte. Domnívám se, že při případném soudním řízení by soud tuto skutečnost vyřešil jako prejudiciální otázku a v dalším řízení by postupoval podle svého uvážení. Dle mého názoru by vyřešení této skutečnosti mělo být předmětem novelizace NOZ.

Zákon stanoví povinnost fyzickým osobám oznámit matričnímu úřadu narození dítěte. Komplikace s určením mateřství může nastat také v případě, že žena porodí dítě mimo zdravotnické zařízení a je tak ztíženo dosažení jistoty zda žena, která se zapíše do matriky jako matka dítěte, opravdu matkou dítěte je.

⁵⁸ Melicharová, D.: *Určení a popření mateřství, problematika surrogálního mateřství*. Zdravotnictví a právo, r. 2000, č. 7 – 8, str. 24 - 27

⁵⁹ Příkladem je medializovaný případ záměny dětí v třebečské nemocnici z roku 2007

7.3 Surogační mateřství

Pro páry, které nemají možnost přivést na svět dítě přirozenou cestou, slouží institut surogačního neboli tzv. náhradního mateřství. Surogační mateřství je možné využít jen z medicínských důvodů, a to při absenci či nefunkčnosti dělohy nebo při vážných poruchách v průběhu těhotenství, kdy není žádoucí, aby žena dítě nosila, jelikož by mohla být ohrožena na životě. Je prováděno metodou asistované reprodukce, a to mimoděložním oplodněním - in vitro fertilizací. Výstižně definoval pojem surogačního mateřství Haderka: „*Jde o situaci, kdy buď za úplatu nebo snad i bezúplatně je zjednána žena (jejíž osobní stav není rozhodný) a to za tím účelem, aby se dala artificiálně inseminovat (zpravidla semenem muže z objenatelského páru manželů) nebo aby si dala implantovat embryo, obstarané objednatelským párem, dítě odnosi a po porodu je odevzdala objednatelům (recipientům).*“⁶⁰ Podle Hrušákové a Králíčkové je institut surogačního mateřství situací, „*(...)kdy je uzavřena „smlouva“ mezi objednatelským manželským párem a ženou, které je implantováno embryo, jež donosí a porodí.*“⁶¹ Náhradní matka se zavazuje dítě odevzdat objednatelskému páru po porodu. Při této metodě jsou mužské a ženské zárodečné buňky - spermie a oocyty - vloženy do vhodného prostředí tak, aby došlo k jejich splnutí. Na základě tohoto procesu rozeznáváme dva druhy náhradního mateřství, a to úplné náhradní mateřství, při kterém je použito zárodečné buňky budoucí matky a zárodečné buňky budoucího otce z objednatelského páru (homologní inovulace). Druhou možností je částečné náhradní mateřství, které se využívá v případě neplodnosti ženy, která nemůže poskytnout své pohlavní buňky a tak je embryo tvořeno spermií muže z objednatelského páru a náhradní matky, popřípadě anonymní dárkyně (heterologní inovulace). Tak se může stát, že na oplodnění náhradní matky participuje až pět fyzických osob. Nejméně častou variantou je poskytnutí pohlavních buněk od anonymních dárců nebo spermie poskytnutá od anonymního dárce a oocyt od náhradní matky. Otázkou ovšem zůstává, zda poskytnutí oocytu náhradní matkou je v souladu se smyslem pojmu náhradního mateřství, jelikož matka s dítětem je biologicky a geneticky spřízněna.

Domnívám se, že institutem náhradního mateřství došlo k prolomení tisícileté zásady *mater semper certa est* (matka je vždy jistá). Kdo je matkou dítěte v případě, že

⁶⁰ HADERKA, J.: *Surogační mateřství*. Právní obzor, r.1986, č. 10, s. 917

⁶¹ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České rodinné právo*. 3. vydání, 2006, s. 190

náhradní matka v sobě nosí plod, který je tvořen genetickými informacemi jiného páru? Na mezinárodní úrovni bylo o tomto problému diskutováno na Světovém medicinskoprávním kongresu v Gentu v roce 1985 a závěr byl jasný - matkou dítěte je vždy žena, která dítě porodila.

Aby bylo umožněno zavést embryo do těla matky hostitelky, je nutné, aby existovalo zdravotnické zařízení, které tuto metodu provádí. Na počátku jde o vyhledání ženy, která je ochotná dítě odnést. Objednatelé si většinou s hledáním této ženy musejí poradit sami, nicméně již existují agentury, které se na vyhledávání vhodných žen podílejí také. Je časté, že se náhradní matkou kromě naprosto cizí ženy může stát například někdo z příbuzných, který chce neplodnému páru pomoci. Následný postup spočívá v lékařských úkonech, které vedou k oplodnění náhradní matky, odnošení plodu a zakončeno je porodem.

Náhradní mateřství je velmi složitý etický, právní a sociální problém, nad jehož důsledky jsou vedeny neustálé diskuze. Spory o přijatelnosti náhradního mateřství se vyskytují hlavně v otázce komercializace, často nazýváno jako „pronájem dělohy“. I přesto nalezneme země, kde se kliniky provádějící asistovanou reprodukci zaměřují na byznys náhradního mateřství a například v Indii a na Ukrajině dochází k vydělávání na pronájmu dělohy za peníze. „V Indii je surogační mateřství legalizováno od roku 2002 a je založeno na komerční bázi. Často se ozývají hlasy, že právě chudé indické ženy jsou kořistovány bohatými páry z Ameriky a z Evropy, které jsou ochotny zaplatit cokoliv.“⁶²

Ačkoli o surogačním mateřství jako takovém můžeme mluvit až s rozvojem medicínských věd a provádění metod asistované reprodukce, první zmínky o náhradním mateřství můžeme nalézt již v knize Genesis, kdy rodiči objednateli jsou Abraham a Sára, náhradními matkami pak jejich služky. Děti, které Abraham zplodil s těmito služkami, jsou považovány za děti Abrahama a Sary - tedy Izmael, Jákob i Ráchel. „Náhradní mateřství rovněž uplatňovaly neplodné ženy ve středověku, kdy svým mužům hledaly ženy za účelem zplození potomka, kterého pak vychovávaly jako náhradní matky.“⁶³

⁶² STARÁ, I. *Právní a etická otázka pronájmu dělohy. Právo a rodina*, r. 2010, č. 4, s. 21

⁶³ STARÁ, I. *Právní a etická otázka pronájmu dělohy. Právo a rodina*, r. 2010, č. 4, s. 20

7.3.1 Právní úprava náhradního mateřství v České republice de lege lata

V České republice není náhradní mateřství legislativně upraveno. Náhradní mateřství zákon výslovně nezakazuje, ale také ho výslovně nedovoluje. Otázka určení mateřství v případě využití institutu matky hostitelky byla vyřešena na základě závěrů již zmíněného Světového medicinskoprávního kongresu v Gentu velkou novelou ZoR, vložením §50a, který stanovil: „*Matkou dítěte je žena, která dítě porodila.*“ V NOZ se toto znění zachovalo beze změn a je ustanoveno v § 775 NOZ. V září roku 2009 byla zahájena ministerstvem spravedlnosti a ministerstvem zdravotnictví diskuze o problematice náhradního mateřství, která řešila především legislativní a zdravotní rizika s ním spojená. „*Odborníci se zabývají možností uzákonit tzv. surogační smlouvu mezi náhradní matkou a „objednateli“ dítěte. Řeší například vymahatelnost vydání dítěte na základě surogační smlouvy u soudu či okamžik právního předání dítěte. V nové právní úpravě se také zvažuje zrychlení a zjednodušení řízení o osvojení.*“⁶⁴

Jakékoli smlouvy uzavřené mezi objednateli a náhradní matkou nejsou právně vymahatelné, a proto pokud náhradní matka po porodu odmítne dítě předat, neexistuje možnost, jak toto předání vynutit. Stejně tak se k předání dítěte vyjadřuje důvodová zpráva k NOZ: „*Právní pravidlo u nás přijaté, podle kterého je porod jedinou relevantní skutečností právního rozhodnutí otázky mateřství, odpovídá i článku 2 evropské Úmluvy o právním postavení dětí narozených mimo manželství. (...) Je nepochybné, že žalobě ženy, která byla dárkyní genetické látky, proti ženě, která dítě porodila, nelze vyhovět.*“⁶⁵ Stejně tak je tomu v případě, že objednatelský pár si v průběhu těhotenství převzetí dítěte rozmyslí nebo mezi nimi dojde k rozchodu. Za této situace se otec dítěte - muž z objednatelského páru - nejspíše nevyhne celoživotnímu placení na své dítě, pokud o něj náhradní matka zažádá. Další událostí, která komplikuje či zcela znemožní předání dítěte, je smrt otce dítěte. Pokud zemře muž z objednatelského páru, tak jeho žena, ač je biologickou matkou dítěte, v podstatě ztrácí možnost jak dítě získat. Naopak může přijít o část dědictví, které ze zákona náleží dítěti.

⁶⁴ Dostupné na: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=5067&d=309002> [cit. dne 10. 2. 2014]

⁶⁵ ELIÁŠ, K. et al. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem* . 1. vyd. Sagit, 2012, s. 339 - 340

„Zatím jedinou institucí, která přiznává, že je v ní možné něco takového podniknout, je Klinika reprodukční medicíny a gynekologie ve Zlíně.“⁶⁶ Zmíněná klinika se přiklání k formě úplného náhradního mateřství, tzn. že požadují, aby matka z objednatelského páru měla funkční vaječníky a vajíčko bylo její. Samotný proces náhradního mateřství je legální s ohledem na lékařský zákrok, kterým se vpraví embryo do dělohy náhradní matky, které odnese, porodí a posléze předá objednatelům k osvojení. Otcem dítěte je muž z objednatelského páru, v jehož prospěch se žena vzdá svých rodičovských práv. Žena z objednatelského páru usiluje o osvojení svého biologického dítěte tak, že podají návrh na osvojení dítěte, o kterém bude rozhodovat soud, který bude zkoumat, zda jsou splněny všechny zákonem stanovené podmínky. Toto platí pouze v případě, že náhradní matka je svobodná a otcovství k dítěti může být určeno podle druhé nebo třetí právní domněnky. Pokud je žena ve svazku manželském, za otce dítěte je automaticky považován manžel ženy podle první domněnky určení otcovství. Ač je tato situace velice krkolomná, je jedinou možností, jak dosáhnout, aby smysl náhradního mateřství byl doveden do jeho konce.

Jedinou zmínkou o náhradním mateřství v platném právu České republiky nalezneme v ustanovení § 804 NOZ, který stanoví: „Osvojení je vyloučeno mezi osobami spolu příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci. To neplatí v případě náhradního mateřství.“ V důvodově zprávě k §804 NOZ se píše: „Výjimka ve větě druhé se vztahuje na případ náhradního mateřství, při němž se dítě narodí ženě, která není jeho biologickou matkou. Nadále však bude platit stará římská zásada, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila. Fyziologické předpoklady pro výkon asistované reprodukce upravuje zákon č. 20/1996 Sb., o péči o zdraví lidu⁶⁷, nicméně i text občanského zákoníku musí ve svých ustanoveních zohlednit pokrok lékařské vědy, která umožňuje vnést do dělohy ženy oplodněné vajíčko jiné ženy. Vztahy mezi ženou, která poskytla své zárodečné buňky (biologickou matkou) a dítětem, mohou být upraveny cestou osvojení. Zahraniční zkušenosti i dosavadní zkušenosti v České republice svědčí o tom, že největší zájem o náhradní mateřství bude mezi ženami, které jsou si navzájem příbuzné.“⁶⁸

⁶⁶ Dostupné na: <http://www.novinky.cz/zena/vztahy-a-sex/205714-nahradni-matky-porodily-uz-i-u-nas-desitky-deti.html> [cit. dne 10. 2. 2014]

⁶⁷ Zákon č. 20/1996 Sb., o péči o zdraví lidu byl nahrazen zákonem č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování

⁶⁸ ELIÁŠ, K. et al. *Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem* . 1. vyd. Sagit, 2012, s. 349 - 350

K otázce úplatnosti toho institutu je nutné říci, že poskytnutí a přijetí úplaty za odevzdání dítěte je postižitelné normami trestního práva. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „TZ“), stanoví trestně odpovědného z trestného činu svěřeni dítěte do moci jiného dle §169 TZ toho, kdo za odměnu svěří dítě do moci jiného za účelem adopce nebo pro jiný obdobný účel. Ten, kdo by jakkoli nutil ženu k náhradnímu mateřství, by byl trestně odpovědný na základě ustanovení se § 168 TZ obchodování s lidmi.

7.3.2 Právní úprava náhradního mateřství v České republice de lege ferenda

Podle mého názoru je absence právní úpravy náhradního mateřství v dnešní době velice nežádoucí. Přestože se v České republice objevuje ročně několik případů, kdy k odnošení dítěte náhradní matkou dochází, tak zde není jasně dáno, jaký postoj zaujímá k náhradnímu mateřství Česká republika. Každý se musí spokojit s tím, že tento institut je založen na zásadě „co není zakázáno, je povoleno“, přitom mnohdy by úkony jednotlivců zainteresovaných v procesu náhradního mateřství mohly znamenat obcházení zákona či jejich neplatnost. I když náhradní mateřství není výslovně zákonem zakázáno, nejsou ale vytvořena pravidla pro to, aby mohlo být aplikováno.

Jak již bylo zmíněno, k provádění metody asistované reprodukce, která vede k odnošení a následném porodu náhradní matkou, se hlásí pouze jedno zdravotnické zařízení v České republice.

Na základní otázku, zda má být institut náhradního mateřství povolen nebo zakázán, bych odpověděla tak, že komerční forma náhradního mateřství je neakceptovatelná a měla by být dokonce zakázána. Peněžní odměna náležející náhradní matce za porod a odevzdání dítěte je dle mého názoru značně nepřijatelná. Jako akceptovatelnou možnost shledávám úhradu nákladů, které byly vynaloženy při přípravě k otěhotnění a v průběhu těhotenství. Mezi tyto náklady bych zařadila například i ušlý výdělek či finanční ztrátu způsobenou ztížením pracovního uplatnění, která mohla nastat v případě, že žena v průběhu těhotenství nemohla standardně vykonávat svoji práci.

Pokud by snad mělo být náhradní mateřství povoleno a zákonem upraveno, musela by být dána možnost takového oplození pouze párům, které ze zdravotních důvodů nejsou schopni přivést dítě na svět. Takový důvod, kdy žena nechce dítě odnést a porodit, či má strach z porodu nebo si snad jen nechce přibrat na váze, nemůže obstát.

7.3.3 Právní úprava náhradního mateřství vybraných států

Právní úprava náhradního mateřství se liší stát od státu. V některých státech je striktně zakázáno, v některých je povoleno a některé státy ho neupravují vůbec nebo k němu přistupují velice liberálně. Mezi státy, které zákonem upravují náhradní mateřství, patří Indie, Izrael, Ukrajina, Rusko a některé státy v USA. Na území Evropské unie je to Velká Británie. Naopak například Německo nebo Slovenská republika se staví striktně proti povolení provádění náhradního mateřství a zákonem ho zakazují. Slovenská republika zakotvila zákaz dohod a smluv v souvislosti s náhradním mateřstvím v zákoně č. 36/2005 Z.Z., o rodině, konkrétně § 82 odst. 1 stanoví: „*Matkou dieťaťa je žena, ktorá dieťa porodila.*“ A odst. 2 stanoví: „*Dohody a zmluvy, ktoré sú v rozpore s odsekom 1, sú neplatné.*“ V Německu byl v roce 1990 schválen zákon na ochranu embryí - Gesetz zum Schutz von Embryonen - jehož účele je zabránění zneužití technik reprodukční medicíny a omezit manipulaci s embryi.

Ačkoli je zásada, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila, uplatňována také ve Velké Británii, je oproti ostatním státům uzákoněna možnost sepsat surogační smlouvu mezi náhradní matkou a objednateli. Tato smlouva neznamená, že žena musí po porodu dítě odevzdat objednateli. Právním předpisem relevantním pro náhradní mateřství je Surrogacy Arrangements Act z roku 1985, který stanoví řadu podmínek, na základě kterých může soud rozhodnout o právním předání dítěte. Mezi tyto podmínky patří: objednatelé musejí být manželé a státními občany Velké Británie, objednatelský pár požádal do 6 měsíců od narození dítěte o jeho osvojení a žena, která dítě porodila, dala po skončení šestinedělí souhlas s jeho osvojením, souhlas s osvojením dítěte dal také případný manžel či druh náhradní matky, při zahájení osvojení žije dítě s objednateli a objednatelé s dítětem žijí na území Velké Británie. Právní úprava zakazuje komerční náhradní mateřství a ani zde tedy není umožněno poskytnout a přijmout úplatu, kromě náhrady nákladů spojených s těhotenstvím a slehnutím.

Právní úprava surogačního mateřství ve Spojených státech amerických je odlišná stát od státu. Například ve státě New York je náhradní mateřství zcela zakázáno a naopak na Floridě je za určitých podmínek povoleno.

V Izraeli je náhradní mateřství uzákoněno od roku 1996. „Podle zásad judaismu se víra dítěte určuje podle náboženství matky, proto fyzické osoby uzavírající surogační smlouvu musí být stejného vyznání. Každá uzavřená smlouva podléhá schválení speciální komise. Izraelská právní úprava obsahuje řadu požadavků, kdy vajíčko i spermie musí pocházet od manželského páru, který uzavírá smlouvu o pronájmu dělohy. Všechny strany musí být plnoleté, náhradní matka musí být svobodná nebo rozvedená a musí zůstat v anonymitě. Izrael zakazuje uzavírat smlouvy mezi příbuznými. Po narození se dítě automaticky nedostává ke svým biologickým rodičům, ale je nutné, aby si pár dítě osvojil. Do doby, než se tak stane, není dítě u ženy, která ho porodila, ani u biologických rodičů, ale je svěřeno do péče sociálního pracovníka, který se stává jeho opatrovníkem.“⁶⁹

7.4 Utajený porod

7.4.1 Právní úprava utajeného porodu v právním řádu České republiky

Institut utajeného porodu byl v České republice prvně upraven zákonem č. 422/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen „ZOM“) a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění (dále jen „zákon o VZP“), ve znění pozdějších předpisů. V důvodové zprávě k této novele navrhovatel argumentoval, že důvodem zavedení institutu utajeného porodu je především počet životů, které byly zmařeny díky umělému přerušení těhotenství a také případy, kdy matka opustí nebo zavraždí své novorozené dítě, protože se o něj nemůže z různých důvodů starat. V tomto odůvodnění bych pouze polemizovala nad otázkou vraždy novorozence matkou v souvislosti s nemožností se o něj starat, jelikož se domnívám, že

⁶⁹ STARÁ, I. *Právní a etická otázka pronájmu dělohy*. Právo a rodina, r. 2010, č. 4, s. 21

většina žen, které se uchýlily k tak hrůznému činu jako je vražda, jsou ve většině případů spíše ovlivněny psychickou poruchou nebo poporodní tzv. laktační psychózou⁷⁰.

Utajeným porodem je tedy myšleno poskytnutí možnosti písemně požádat o utajení své osoby v souvislosti s porodem. Vzhledem k tomu, že zákon o péči o zdraví lidu byl zrušen, úpravu utajeného porodu nalezneme v § 37 a § 56 zákona č. 372/2011 Sb., zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZZS“).

Podmínkou pro to, aby žena mohla utajit porod dítěte, je její trvalý pobyt na území České republiky a její osobní stav, resp. to, že žena musí být svobodná a nesmí se jednat o ženu, jejíž manželi svědčí domněnka otcovství. Žena, která hodlá v souvislosti s porodem utajit svou totožnost, je povinna předložit poskytovateli poskytujícímu příslušné zdravotní služby písemnou žádost o utajení své totožnosti při porodu. Součástí této žádosti je prohlášení ženy, že nehodlá o dítě pečovat. Zdravotnická dokumentace o utajeném porodu je vedena v rozsahu zdravotních služeb souvisejících s těhotenstvím a utajeným porodem. Odděleně od zdravotnické dokumentace je vedeno jméno, popřípadě jména, příjmení ženy, které jsou poskytovány v souvislosti s těhotenstvím a utajeným porodem zdravotní služby, písemná žádost o utajení porodu, datum narození ženy a datum porodu. Po ukončení hospitalizace poskytovatel doplní zdravotnickou dokumentaci, vloží ji do vhodného obalu, který zapečetí a označí bezpečnostním kódem, který bude předán též pacientce. Dřívější úprava v § 67b odst. 20 zákona o péči o zdraví lidu upravoval pouze možnost otevření takto zapečetěné zdravotnické dokumentace na základě rozhodnutí soudu. Nynější právní úprava dává ženě možnost, aby požádala o otevření zdravotnické dokumentace z vlastní iniciativy. Je-li dokumentace vedena v elektronické podobě, převede se do podoby listinné, která bude podle zákonných podmínek zapečetěna a zároveň se elektronická podoba zdravotnické dokumentace odstraní z informačního systému.⁷¹

Do knihy narození se dle § 14 ZOM zapisuje jméno (popřípadě jména) a příjmení dítěte, rodné číslo, místo narození, pohlaví dítěte a den, měsíc a rok narození dítěte. Údaje o jménu, příjmení, datu a místě narození, rodném čísle, státním občanství a místě

⁷⁰ „Označení pro různé duševní poruchy v šestinedělí, resp. vzniklé v souvislosti s porodem, často rázu deprese tzv. poporodní deprese.“ dostupné na: <http://lekarske.slovníky.cz/pojem/laktacni-psychoza> [cit. dne 10. 2. 2014]

⁷¹ Ust. § 56 ZZS

trvalého pobytu se do knihy narození nezapisují s cílem, aby totožnost matky byla opravdu utajena. Dle § 17 odst. 1 ZOM se zápis dítěte, jehož matka požádala o utajení své osoby v souvislosti s porodem, provede podle zprávy poskytovatele zdravotních služeb, v jehož zdravotnickém zařízení byl porod ukončen.

Pro úplnost bych doplnila, že zdravotní péče, která souvisí s těhotenstvím a utajeným porodem, je hrazena zdravotní pojišťovnou, jak o tom hovoří § 13 odst. 2 písm. j zákona o VZP.

7.4.2 Některé otázky související s problematikou utajeného porodu

Přijetím zákona, který vlastně znemožňuje dítěti, aby poznalo své rodiče, zákonodárce vystavil další překážku do práva dítěte znát svůj genetický původ. Vzhledem k tomu, že Česká republika se zavázala dodržovat mezinárodní smlouvy, které mají navíc po splnění podmínek článku 10 Ústavy České republiky⁷² přednost před zákonem, můžeme dojít k závěru, že povolením utajeného porodu dochází k porušení článku 7 Úmluvy, které zaručuje dítěti právo znát svůj původ, pokud je to možné. V případě utajeného porodu je tato možnost dítěti sebrána pouze s ohledem na zájmy utajené matky, nikoliv na zájmy dotčeného dítěte. Deklarovaná rovnost manželských a nemanželských dětí v čl. 32 odst. 3 LZPS se také nachází v rozporu s utajeným porodem, jelikož manželské dítě je v tomto případě „zvýhodněno“ oproti dítěti nemanželskému, protože žádat o utajení identity může jen neprovdaná žena.

Ačkoli žena požádá o utajený porod a informace, které by ji mohly identifikovat, zůstanou utajeny, tento fakt nemění nic na tom, že matkou dále zůstává žena, která dítě porodila. Ex lege vzniká této ženě rodičovská odpovědnost, jelikož rodičovské odpovědnosti se nikdo nemůže vzdát. Rodičovská odpovědnost by zanikla v případě, kdy by dítě bylo nezrušitelně osvojeno a do matrice by tak byli zapsáni jako rodiče osvojitelé takového dítěte.

Dalšími problémy, které s sebou nese utajené mateřství se zabývají ve svém článku Hrušáková s Králíčkovou. Poukazují na to, že soud by mohl o otevření zdravotnické dokumentace rozhodnout pouze v soudním řízení, kdy ovšem není zřejmé,

⁷² Čl. 10 Ústavy České republiky: „Vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.“

který soud by byl věcně a místně příslušný . Otázkou zůstává, za jakých podmínek může dítě žádat o odtajnění údajů o své matce, zda tak může učinit dítě nezletilé zastoupené opatrovníkem, kolizním opatrovníkem či osvojitelem nebo dítě zletilé, a také to, zda matka musí nebo nemusí dát k takovému odtajnění souhlas. Je možné se domnívat, že řízení o určení mateřství bude právě tím řízením, ve kterém bude moci soud rozhodnout o rozpečetění obálky s údaji týkajícími se porodu. Pokud by soud o určení mateřství na základě důkazu vyplývajícího z „obálky“ rozhodl, jednalo by se o deklaratorní rozsudek s účinky ex tunc.⁷³

Výše zmíněný článek také spekuluje o tom, zda může být reálně totožnost matky utajena s ohledem na ustanovení § 19 odst. 5 ZOM, který stanoví, že: „*Není-li otec dítěte znám, zapíše se do knihy narození příjmení matky, které má v době narození dítěte.*“ Vzhledem k tomu, že do matriky má být zapsáno jméno a příjmení dítěte a dítě nese v tomto případě příjmení matky, může být tento fakt jistou indicií k odtajnění identity tzv. utajené matky. Matka totiž žádá o utajení své osoby až po porodu dítěte, ovšem okamžikem porodu jí vzniká rodičovská odpovědnost a dítě nese její příjmení.⁷⁴

Provedením utajeného porodu se rozumí takové postupy při poskytování zdravotních služeb ženě v souvislosti s těhotenstvím a porodem, které zachovávají její anonymitu s výjimkou postupů, které jsou potřebné k zajištění úhrady zdravotních služeb z veřejného zdravotního pojištění a zajištění informací pro Národní zdravotnický informační systém. Vzhledem k tomu, že zdravotní péče, která souvisí s těhotenstvím a utajeným porodem, je hrazena zdravotní pojišťovnou, tak identita ženy není utajována ve vztahu ke zdravotní pojišťovně, stejně jako k ministerstvu, které spravuje Národní zdravotnický informační systém. Totožnost ženy, která porodila je tedy anonymizována pouze ve vztahu k dítěti, které porodila.

Hrušáková a Králíčková také řeší otázku, jestli k takto závažnému kroku - požádat o utajení totožnosti v souvislosti s porodem - je oprávněna i žena, která nenabyla plné svéprávnosti. Autorky se přiklánějí k názoru, že nezletilá matka nemá

⁷³ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: *Anonymní a utajené mateřství v České republice – utopie, nebo realita?* Právní rozhledy, r. 2005, č. 2, s. 53-57

⁷⁴ Tamtéž

k tak závažnému právnímu úkonu způsobilost a nemohla by být ani zastoupena zákonným zástupcem z důvodu, že se jedná o úkon velice osobního charakteru.⁷⁵

Jelikož mezi matkou a dítětem i přes utajení její totožnosti stále existuje právní vztah, který oběma zakládá práva a povinnosti, je nutné se pozastavit nad tím, zda k osvojení takového dítěte musí dát matka - jako rodič, kterému náleží rodičovská odpovědnost - souhlas. Souhlas rodičů s osvojením upravují § 809 - § 822 NOZ. §809 stanoví: „*K osvojení je třeba souhlasu rodičů osvojovaného dítěte.*“ Výjimku z tohoto pravidla nalezneme v § 818 odst. 1 písm. a NOZ, kdy souhlasu rodiče osvojovaného dítěte není k osvojení třeba, pokud rodič byl zbaven rodičovské odpovědnosti a zároveň práva dát souhlas k osvojení. Dalším relevantním ustanovením je ustanovení § 819 NOZ, podle kterého k osvojení dítěte není třeba souhlasu rodiče, který zjevně nemá o dítě zájem. Za takového rodiče je považován ten, kdo neprojevuje soustavně o dítě opravdový zájem, a tím trvale zaviněně porušuje své povinnosti rodiče. Zákon neobsahuje ustanovení, ve kterém by byla žádost o utajení porodu bez dalšího považována za nezájem matky o dítě v souvislosti se souhlasem o osvojení, přesto by se dalo předpokládat, že taková žádost by mohla být soudem takto posouzena a nebylo by dalšího souhlasu k osvojení potřeba. Je třeba vzít v potaz, že soud by měl vždy přihlídnout k aktuální situaci v řízení o osvojení a zjistit, zda tento stav trvá, resp. zda se od podání žádost o utajení matky dítěte do doby rozhodování o osvojení dítěte nezměnily okolnosti na straně utajené matky tak, že by se o dítě mohla a chtěla starat.

Jak již bylo zmíněno, žena žádající o utajení totožnosti nemůže být ve svazku manželském, jelikož bylo založeno otcovství na základě první domněnky. Otec, který by chtěl určit otcovství k dítěti, které ovšem nemá v matrice zapsáno údaje ani o jednom ze svých rodičů, může poskytnout řešení třetí právní domněnka určení otcovství, jelikož muž je legitimován k žalobě na určení otcovství k dítěti, které považuje za vlastní.

⁷⁵ Tamtéž

7.5 Anonymní porod

Ačkoli je anonymní porod často zaměňován s porodem utajeným, jemuž bylo věnováno několik stran výše v textu, jedná se o institut odlišný zcela odlišný. O anonymním porodu můžeme mluvit tehdy, pokud matka porodí a odloží dítě, přičemž její totožnost není vůbec známa. Žena může odložit dítě buď ve zdravotnickém zařízení, což dává dítěti šanci být podrobena lékařské péči a neohrozit jej tak na životě. Oproti tomu jsou známé i situace, kdy je dítě odloženo na kterémkoli jiném místě než je zdravotnické zařízení, což jej reálně ohrožuje na životě, pokud není nalezeno jinou osobou, která mu poskytne potřebnou péči. Dalším případem, kdy matka může úmyslně utajit svou identitu, je předání dítěte zdravotnickému zařízení s falešnými doklady.

O dítěti, jehož původ, stejně tak jako původ jeho matky (a tím i původ jeho otce), není znám, hovoří ZOM v §17 odst. 2 jako o dítěti tzv. „nezjištěné totožnosti“. Zápis dítěte do knihy narození se provede podle výsledků šetření orgánů policie a zprávy lékaře obsahující sdělení o pohlaví a pravděpodobném datu narození dítěte. Výsledky takového šetření a zprávu lékaře předá matričnímu úřadu orgán policie, který šetření prováděl. Pokud nelze zjistit datum narození dítěte, matriční úřad tuto skutečnost oznámí soudu a datum narození dítěte určí soud. Při nemožnosti zjištění místa narození dítěte je jako místo narození určeno sídlo matričního úřadu příslušného k provedení zápisu narození do matriční knihy. Podrobněji upravuje postup po nalezení dítěte vyhláška Ministerstva vnitra č. 2007/2001 Sb., kterou se provádí ZOM. § 20 této vyhlášky stanoví, že: *„Zápis narození nalezeného dítěte nezjištěné totožnosti se provede po ověření, že nebyl dosud v matriční knize proveden. V oddíle "Záznamy a opravy před podpisem" se uvede čas, místo a okolnosti, za kterých bylo dítě nalezeno, popis jeho zvláštních tělesných znaků, oděvu a označení jiných předmětů majících vztah ke zjištění jeho totožnosti včetně pravděpodobného věku.“*

Ačkoli se může takto odložené dítě de facto nazývat nalezcem, jediný právní předpis, který s pojmem nalezeného dítěte operoval, byl zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky v § 5: *„Fyzická osoba nalezená na území České republiky je státním občanem České republiky, pokud se neprokáže, že nabyla narozením státní občanství jiného státu.“*Ten byl k 1. 1. 2014 zrušen a nahrazen zákonem č. 186/2013 Sb., o státním občanství České republiky

a o změně některých zákonů, který v §10 stanoví, že: „*Dítě mladší 3 let nalezené na území České republiky, jehož totožnost se nepodaří zjistit, nabývá státní občanství České republiky dnem nalezení na území České republiky, pokud do 6 měsíců ode dne nalezení nevyjde najevo, že nabylo státní občanství jiného státu. V případě pochybností o dni nalezení rozhodne o dni nabytí státního občanství České republiky v řízení zahájeném z moci úřední anebo na návrh, který za dítě podá zákonný zástupce dítěte nebo opatrovník, Ministerstvo vnitra.*“

7.5.1 Pohled do historie

První zmínky o odkládání dětí nalezneme v Bibli ve Starém zákoně . Podle biblického vyprávění byl nilským plaváčkem Mojžíš, který byl nalezen faraonovou dcerou a ta jej přijala za svého. V antickém Římě byly děti odkládány na veřejných tržištích. Již v 5. století ve Francii byly u kostelů položeny mramorové mísy, do nichž bylo možné nechtěné dítě odložit.

V roce 787 byl založen v Miláně jeden z prvních domů pro odložené děti nazvaný Xenodochium. Obdobná zařízení se začala postupně zakládat v dalších městech a státech a byla i technicky vymyšlena tak, že pomocí otočných zařízení namontovaných například do zdí domů pro nalezence mohla matka otočením zařízení přemístit dítě do objektu nalezence, které bylo ještě někdy doplněno zvonkem pro upozornění personálu. Ženy, které nebyly schopné své dítě vychovávat, se dětí často zbavovaly zanecháním je místě, kde je většinou čekala jistá smrt. Papež Inocenc III. ve 12. stol nařídil klášterům, aby zřídily speciální zařízení pro odkládání a záchranu novorozenců. Ta byla umístěna na veřejně dobře přístupných místech. V r. 1445 byl ve Florencii zahájen provoz Špitálu Neviňátek (Spedale degli Innocenti), kam bylo možné anonymně odložit dítě do mísy v okénku nacházejícím se na čelní straně portiku a upozornit na něj zataháním za zvonec.

V Německu byly takové schránky zřízeny již ve 14. století ve městech Ulm a Kolín, v 18. století v Hamburku. V portugalsky mluvících zemích, tj. v Brazílii a Portugalsku, byly na základě patentu královny Marie I. zřízeny tzv. schránky pro bezmocné roku 1783. V roce 1730 byly otočné přihrádky pro ukládání odložených dětí na branách sirotčinců poprvé instalovány ve Velké Británii.

Za vlády císaře Napoleona Bonaparte bylo na jeho příkaz také nařízeno, aby byly nemocnice vybaveny zařízením, které umožní další život pro odložené nechtěné děti. První "věž pro opuštěné" byla instalována v pařížském kostele Saint Vincent de Paul v roce 1638.

Za vlády Marie Terezie byly zatraceny a trestány smrtí svobodné ženy, které porodily nemanželské dítě. Později od tohoto postoje ustoupila a takovým ženám byla poskytnuta pomoc. Její následovník a syn Josef II. zrovnoprávnil nemanželské a manželské děti a svobodným ženám poskytoval potřebnou pomoc. Vznikaly porodnice pro nemajetné ženy a jeho zásluhou byl vznik Pražské všeobecné nemocnice na Karlově náměstí, kde fungovalo porodnické oddělení umožňující ženám anonymně vstoupit a diskrétně odejít, pokud měly zájem na utajení svého mateřství.⁷⁶

7.5.2 Babyboxy a Česká republika

Baby schránky (tzv. babyboxy) jsou schránky určené pro odkládání dětí - novorozenců. Principem je umístění babyboxu na veřejně přístupném místě co neblíže zdravotnickému zařízení, aby se dítěti dostala okamžitá zdravotní péče.

Historicky prvním babyboxem v České republice se stal v roce 2005 babybox v soukromém zařízení GynCentrum v Hloubětínské ulici v Praze 9. Tento babybox je stejně jako ostatní babyboxy nainstalován na veřejně přístupném místě. Zásluhu na zřízení babyboxu má Nadační fond pro odložené děti STATIM. Samotná myšlenka vybudování babyboxů vzešla z iniciativy Ludvíka Hesse a původně první schránka pro odložené děti měla být nainstalována v objektu Gynekologicko-porodnické kliniky v Apolinářské ulici v Praze 2. Tento projekt byl zastaven těsně před jeho ukončením. Pan Ludvík Hess založil za tímto účelem Občanské sdružení Babybox pro odložené děti - Statim. Toto občanské sdružení je sdružením občanů, jejichž cílem je snaha o záchranu novorozenců, jež by jinak byli matkou odloženi za podmínek, za kterých by jim hrozila vážná újma na zdraví. Z tímto účelem instaluje po dohodě se zdravotními zařízeními schránky umožňující anonymní odložení novorozenců dětí, sleduje a podporuje další vývoj odložených dětí, spolupracuje se státními orgány, organizacemi a institucemi, které se zabývají ochranou dětí, a to i s nestátními organizacemi

⁷⁶ Dostupné na: <http://www.babybox.cz/?p=problematika> [cit. dne 14. 2. 2014]

a institucemi, které mají podobné ideály a myšlenky, nabízí veřejnosti odbornou pomoc a prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků informuje veřejnost o problematice odložených dětí.⁷⁷

Ke dni 4. 2. 2014 bylo v České republice zřízeno 59 babyboxů a k tomu samému datu bylo do babyboxu v Ústí nad Labem odloženo 101. dítě.⁷⁸

7.5.3 Právní aspekty babyboxů v České republice

Ohledně právního zakotvení babyboxů se od jeho zavedení v roce 2005 vedou nesčetné debaty. Jsou vedeny jak nad morálními aspekty zřizování babyboxů, tak nad tím, zda provozování babyboxů spadá pod výkon sociálně-právní ochrany dětí nebo nikoliv.

Negativní postoj ke zřízení babyboxů a k jejich souladu s právní úpravou zaujímá ve svém článku Zuklínová. § 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o SPOD“) stanoví, co se rozumí pod pojmem sociálně-právní ochrany dětí. Ustanovení § 4 zákona o SPOD je taxativním výčtem orgánů zajišťujících sociálně-právní ochranu dětí a nikdo jiný a jiným způsobem, než je uvedeno v zákoně, nesmí v České republice sociálně-právní ochranu dětí vykonávat. Vzhledem k tomu, že se jedná o záležitost sociálně-právní ochrany dětí, která je kompetencí státu, jedná se tedy o věc veřejnoprávní založenou na zásadě enumerativnosti veřejnoprávních pretenzí⁷⁹ podle níž je zakázáno vše, co není výslovně dovoleno. A proto tedy ten, kdo chce vykonávat činnost, která je spravována zákonem o SPOD, smí ji vykonávat jen tehdy, splní-li podmínky stanovené zákonem. Jelikož v již zmíněném taxativním výčtu není zařazeno Občanské sdružení Babybox pro odložené děti - Statim, není tedy zákonem ustanoveným orgánem pověřeným výkonem sociálně-právní ochrany dětí. Souhrnně tedy řečeno, pokud by podle shora uvedeného názoru měl být provoz babyboxů v souladu se zákonem, musí jejich zřizovatel a provozovatel být nejen fyzickou osobou nebo právnickou osobou, ale musí být také osobou pověřenou výkonem sociálně-právní ochrany dítěte.⁸⁰

⁷⁷ Dostupné na: <http://www.babybox.cz/?p=sdruzeni> [cit. dne 14. 2. 2014]

⁷⁸ Dostupné na: <http://www.babybox.cz/?p=zprava> [cit. dne 14. 2. 2014]

⁷⁹ Ust. čl. 2 odst. 3 Ústavy

⁸⁰ Zuklínová, M. *Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek*. Právní rozhledy, r. 2005, č. 7, s. 250-253

Posudek Ústavu státu a práva ze dne 22. 1. 2005 vyjadřující se k otázce, zda realizace účelu Nadačního fondu pro odložené děti STATIM může být posuzována tak, že je v rozporu s právem, stanovil, že již zmíněný nadační fond zřízením a provozováním schránek, převážně zajišťováním technických a finančních záležitostí, nevykonává činnost na úseku sociálně-právní ochrany dětí, jak ji vymezuje zákon o SPOD. Činnost fondu je zaměřena pouze na vytvoření prostoru a jeho vybavení pro umístění odloženého dítěte, v němž budou zajištěny hygienické podmínky, bezpečnost dítěte proti zásahům třetích osob a návaznost na rychlá další opatření. Dále se tento posudek vyjádřil k otázce spáchání trestného činu dle § 195 odst. 1 TZ⁸¹. Stanovil, že odložení dítěte do speciální schránky a jeho předání zdravotnickému zařízení nenaplnuje znaky uvedeného trestného činu, neboť takovým jednáním nedojde k zákonem předpokládané újmě, spočívající v tom, že dítě bude vydáno v nebezpečí smrti nebo ohrožení zdraví. Z toho dovozuje, že osoba, která by dítě do schránky předala, se nedopustí uvedeného trestného činu, neboť by jejím jednáním nebyla naplněna ani objektivní, ani subjektivní stránka tohoto trestného činu.⁸²

I v případě odloženého dítěte se nic nemění na platnosti ustanovení § 775 NOZ, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila. Odložené dítě matku má, její totožnost však není známa. Jak už bylo řečeno, ZOM zná jen tzv. „dítě nezjištěné totožnosti“ a matriční úřad nezapíše do knihy narození jméno v případě, že rodiče dítěte nejsou známi a učiní o tom oznámení soudu.⁸³ Dle ustanovení § 864 NOZ určí soud i bez návrhu osobní jméno a příjmení dítěte, není-li žádný z rodičů znám.

Dle § 10a zákona o SPOD je poskytovatel zdravotních služeb povinen neprodleně oznámit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, že matka dítě opustila a zanechala je v jeho zdravotnickém zařízení. Dítěti bude soudem ustanoven poručník. Pokud nic nebrání tomu, aby dítě bylo svěřeno do pěstounské péče nebo osvojeno, bude příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí činit takové úkony, které povedou ke svěření dítěte do výchovy jiné osoby.

⁸¹ Ust. § 195 odst. 1: „*Kdo opustí dítě nebo jinou osobu, o kterou má povinnost pečovat a která si sama nemůže opatřit pomoc, a vystaví ji tím nebezpečí smrti nebo ublížení na zdraví, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.*“

⁸² Dostupné na: <http://www.babybox.cz/?p=aktuality-archiv&r=2005&m=1&d=22> [cit. dne 15. 2. 2014]

⁸³ Ust. §18 ZOM

7.5.4 Argumenty pro a proti zřizování babyboxů

Jedním z hlavních argumentů, které se staví proti zřizování a provozování babyboxů, je ten, že odložením dítěte do babyboxu není rozhodně pomocí pro dítě, ale spíše pro toho, kdo dítě odložil. S tím souvisí i znění čl. 7 odst. 1 Úmluvy obsahující požadavek, aby každé dítě bylo registrováno ihned po narození a mělo od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud je to možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči. To však v případě anonymního odložení do babyboxu nebude možné. Právo znát své rodiče a právo na jejich péči je podmíněno větou „pokud je to možné“. Stát by měl hlavně vytvářet podmínky pro to, aby to možné bylo a ne vytvářet překážky, které dítěti dokonce znemožňují poznat své biologické rodiče. Odložené a následně osvojené dítě nelze postavit na roveň s osvojením dítěte, které mělo po narození zapsáno do knihy narození své biologické rodiče (nebo alespoň matku). Takto osvojené děti mohou zjistit identitu svých biologických rodičů. Zuklínová ve svém článku posuzuje situaci opačnou, a to právo matky na soukromí: *„Proti těmto právům zajištěným zejména Úmluvou o právech dítěte pak stojí právo matky na soukromí [dané rovněž několika mezinárodněprávními akty, zejména pak Úmluvou o lidských právech a základních svobodách]. Lze ovšem mít za to, že sice v zájmu matky může být utajit svou vlastní totožnost, event. i totožnost dítěte před veřejností (svou rodinou), a toto právo jí lze přiznat, nelze jí však přiznat právo utajit svou vlastní totožnost před dítětem. Až tak daleko právo matky na soukromí nemůže dosahovat.“*⁸⁴

Zastánci babyboxů naopak argumentují tím, že záchrana a zachování života dítěte má jistě přednost před právem znát své rodiče. Odložení do babyboxu nemusí nutně znamenat, že dítě nebude mít možnost poznat své biologické rodiče v budoucnu. Je možné, aby matka spolu s dítětem zanechala i jeho rodný list či informace o biologické rodině dítěte.

O dalším negativním dopadu na dítě se zmiňuje Schneiberg. Ztotožňuje se s jeho názorem, že zřizování babyboxů podporuje vytváření nalezců bez anamnézy, bez identity, bez kořenů, bez jakýchkoliv vazeb. Dále uvádí, že zastánci babyboxu se mylně domnívají, že všechny děti z babyboxů budou záhy osvojeny. Dítě může být postižené, chronicky nemocné a osvojitelé se budou pro ně těžko hledat. Právě nedostatek

⁸⁴ Zuklínová, M. *Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek*. Právní rozhledy, r. 2005, č. 7, s. 253

informací o dítěti a jeho anamnéze může být příčinou proč osvojení nebude jednoduché. Schneiberg vyvrací i hlavní argument zastánců babyboxů, že sníží počet dětí, hlavně novorozenců, usmrčených po narození a nalezených v kontejnerech apod. Tyto matky jsou ve velice silném afektu, v zoufalé situaci, v panice a dlouhodobém stresu, nepřičetné nebo psychicky nemocné. Za takových okolností dítě zabíjejí v nepřičetném stavu, aby se ho co nejrychleji zbavily a popřely tak celou skutečnost těhotenství a narození dítěte. Jednají zkratkovitě, nečekaně a neplánovaně. Z těchto důvodů mohou jen stěží vyhledat babybox ve svém městě, natož babybox v jiném městě, jelikož racionálně toho nejsou v jejich stavu schopné.⁸⁵

Dle mého názoru by hlavní myšlenkou a smyslem babyboxů měla být pomoc matce, která v důsledku tíživé životní situace nemá jinou možnost než dítě odložit, jelikož se o něj z vážného důvodu nemůže postarat sama nebo za pomoci svých blízkých. Pokud se matka rozhodla dítě odložit a babybox jí tom případě dává „možnost“ odložit dítě na místo, kde nebude ohroženo jeho zdraví a život, je to jistě pro dítě (myšleno k ohrožení jeho života) příznivější varianta, než aby bylo odloženo na místě, kde by mu nemusela být lékařská péče poskytnuta. To ale nemění nic na situaci, že by stát měl spíše vytvářet matkám v tíživé životní situaci takové podmínky a poskytovat jim takovou potřebnou pomoc, aby dítě mohlo vyrůstat se svou biologickou matkou. Propagace příznivců babyboxů by neměla podněcovat v ženách myšlenku, že pokud otěhotněly, mohou své dítě porodit mimo zdravotnické zařízení (což považuji za značně rizikové z pohledu ohrožení života jak matky, tak dítěte), a poté ho beztretně odložit do babyboxu a tím „vyřešit svůj problém“. Babyboxy by také neměly být zneužívány k odložení starších dětí, o které se matky nechtějí nebo nemohou starat, nebo snad dokonce dětí, které jsou nějak postižené.

Kromě role, kterou sehrávají ohledně babyboxů matka a dítě, nemůžeme opomenout roli otce, jehož možnost poznat dítě a stejně tak možnost dítěte poznat svého otce, je v podstatě vyloučena. Ve většině případů totiž muž nemusí o narozeném dítěti vůbec vědět, natož aby souhlasil s jeho odložením do babyboxu. Tím ale nevylučuji možnost, že dítě do babyboxu nemůže kromě matky odložit i jiná osoba, jako například právě otec nebo jakýkoliv příbuzný dítěte. Takový případ se stal v roce 2010 v Ústí nad

⁸⁵ SCHNEIBERG, F. *Babyboxy - pomoc dítěti nebo past?* Zdravotnictví a právo, r. 2009, č. 6, s. 6-10

Labem, kde otec odložil do babyboxu dítě svěřené na hlídání jeho matkou. Ten starost o dítě údajně nezvládl a odložil ho do babyboxu. Poté se matka o dítě přihlásila, identifikovala ho a dítě jí bylo vráceno.⁸⁶

Projekt zřizování babyboxů nelze vnímat jen jako zcela pozitivní nebo jako zcela negativní myšlenku, která byla realizována na základě podpory mnoha zastánců a kritizovaná z řad mnohých odpůrců. Já osobně hodnotím anonymní odkládání dětí do babyboxu jako velice rizikový ve vztahu k dítěti a myslím si, že existuje jen málo případů z již 101 odložených dětí, jejichž odložení by naplňovalo podstatu a smysl zřízení babyboxů tak, jak jsem popsala výše. Domnívám se, že zřizování babyboxů je pouze jakousi „pasivní aktivitou“, která dává možnost odložit dítě do bílé schránky, než aby byly aktivně podporovány argumenty, proč dítě do babyboxů neodkládat a vytvořeny prostředky proto, aby matky byly těmito argumenty pozitivně ovlivněny a byla jim poskytnuta potřebná pomoc.

7.5.5 Fungování baby schránek ve vybraných státech

Ve Švýcarsku byl za podpory nadace pro pomoc matce a dítěti, „Schweizerische Hilfe für Mutter und Kind (ASME)“ oblastní nemocnicí v Einsiedelnu zřízen projekt Babyfenster („dětských okýnek“), na jehož základě bylo první Babyfenster otevřeno ve městě Einsiedeln v roce 2001. Odložení dítěte do Babyfenster není podle právního řádu Švýcarska kvalifikováno jako opuštění dítěte, ani jako porušení rodičovské péče a rodičovské povinnosti a odložení novorozenci jsou považováni za nalezence.

Na Slovensku jsou schránky pro odložené děti nazvané tzv. „Hniezdo záchrany“. Na jejich zřízení se podílelo sdružení Šanca pre nechcených (dnes jen Šanca). První slovenské Hniezdo záchrany bylo otevřeno v prosinci roku 2004. Jedná se o inkubátory pro odložené děti, které se nacházejí na veřejně přístupných místech v nemocnicích. K odložení dítěte je zapotřebí zvednout rolety na okně budovy, otevřít inkubátor a po vložení dítěte inkubátor opět zavřít. Poté personál nemocnice dostane signál a do 5 minut se o dítě postará.⁸⁷

⁸⁶ Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/otec-mel-hlidat-syna-misto-toho-ho-dal-do-babyboxu-matka-ho-chce-zpet-1pj-/domaci.aspx?c=A100309_171751_domaci_bar [cit. dne 17. 2. 2014]

⁸⁷ Dostupné na: <http://www.sancaoz.sk/sanca/navod-na-pouzitie-inkubatora> [cit. dne 14. 2. 2014]

V Německu existuje několik organizací, které zajišťují schránky pro odložené děti a pomoc pro matky. Jednou z nich je například nezisková organizace Babykörbchen nebo nezisková organizace SterniPark. První, v Německu nazvaná „BabyKlappe“, byla zřízena v roce 2000 ve městě Hamburg-Altona a tento projekt byl organizován již zmíněnou neziskovou organizací SterniPark. Je nutno podotknout, že v Německu je veřejné mínění pozitivně nakloněno baby schránkám a tento projekt se setkává se souhlasem ze strany veřejnosti. Odložení dítěte do Babyklappe není trestné a je anonymní.⁸⁸

Další podobné projekty a schránky pro odložené děti byly proměněny v realitu například v Maďarsku, Rakousku, Polsku, Itálii, Belgii nebo ve Spojených státech amerických.

Naopak ve Velké Británii, Švédsku, Francii nebo Holandsku neexistují žádné podobné schránky pro odložené děti. Ve Velké Británii je opuštění dítěte do dvou let trestné. Ve Francii, ačkoli zde existuje historická tradice těchto schránek, nejsou dosud takové schránky zřízeny.⁸⁹

⁸⁸ Dostupné na: <http://www.babyklappe.info> [cit. dne 14. 2. 2014]

⁸⁹ Dostupné na: <http://www.babybox.cz/?p=problematika> [cit. dne 14. 2. 2014]

8 Související judikatura

V této poslední kapitole bych ráda uvedla některá významná a zajímavá rozhodnutí Ústavního soudu České republiky, Nejvyššího soudu České republiky a také rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, která jsem zvolila na základě svého uvážení a která zasáhla do problematiky určování rodičovství.

8.1 Judikatura Ústavního soudu České republiky

8.1.1 I. ÚS 987/07

V této věci se Ústavní soud v nálezuce dne 28. února 2008 zabýval ústavní stížností proti usnesení Krajského soudu v Ostravě ze dne 3. ledna 2007 a proti usnesení Okresního soudu ve Vsetíně - pobočky ve Valašském Meziříčí ze dne 6. října 2006, jimiž byla stěžovateli uložena pořádková pokuta za neposkytnutí součinnosti ve věci dostavení se ke znalci a strpění odběru vzorku DNA.

Stěžovateli byla Okresním soudem ve Vsetíně uložena pořádková pokuta ve výši 10.000,- Kč z důvodu neposkytnutí součinnosti spočívající v dostavení se ke znalci a strpění odběru vzorků DNA. Krajský soud v Ostravě toto usnesení potvrdil.

Ústavní stížnost byla namířena na porušení čl. 6 odst. 1., čl. 10 odst. 1 a odst. 2, čl. 36 odst. 1 a odst. 2 a čl. 37 odst. 3 LZPS. Stěžovatel shledával porušení těchto článků v tom, že nebylo přihlédnuto k jeho námitce, že se nemůže podrobit vyšetření spočívající v odběru vzorků DNA, jelikož jeho psychický stav a obavy mu brání podrobit se takovému odběru vzorků. Jeho námitka byla soudem odmítnuta z důvodu, že podle soudu postačil odběr metodou stěru z bukální sliznice a nikoliv odebrání vzorku krve, přičemž žádná z těchto metod nepředstavuje zdravotní riziko. Stěžovatel tento argument soudu považoval za bagatelizaci okolností a neztotožnil se s tímto názorem.

Podle Ústavního soudu nebyla ústavní stížnost stěžovatele důvodná, protože podle §53 odst. 1 OSŘ může předseda senátu tomu, kdo hrubě stěžuje postup řízení zejména tím, že se nedostaví bez vážného důvodu k soudu nebo neuposlechne příkazu soudu, uložit usnesením pořádkovou pokutu do výše 50.000,- Kč.

Ústavní soud dále konstatoval, že argumentace stěžovatele zásahem do tělesné integrity se netýká čl. 6 (právo na život) a čl. 31 LZPS (ochrana zdraví), jak se domníval sám stěžovatel, ale čl. 7 odst. 1 LZPS zaručujícího mj. nedotknutelnost osoby. Stěžovatel podle Ústavního soudu mylil také v tvrzení, že zásah do tělesné integrity je možný pouze s jeho souhlasem. Ustanovení čl. 7 odst. 1 LZPS ve své druhé větě totiž připouští omezení nedotknutelnosti osoby v případech stanovených zákonem (a pouze v nich). Zákonným ustanovením, které ve stěžovatelově věci připouští zásah do jeho tělesné integrity, je § 127 odst. 3 OSŘ., tj. postup obecných soudů se proto ani z tohoto hlediska nepřičí ústavně garantovaným právům a svobodám stěžovatele, neboť měl požadovaný zákonný podklad. Kromě toho bylo nutné vzít v úvahu, že stěr bukalní sliznice z dutiny ústní představuje zákrok, který se jenom v minimální míře dotýká tělesné integrity člověka, je bezbolestný a nepředstavuje žádné zdravotní riziko. I z hlediska přiměřenosti sledovaného cíle a použitých prostředků se tedy toto vyšetření nejevilo v žádném případě jako neproporcionální.

Ústavní soud dospěl k názoru, že v řízení o určení otcovství podle § 54 odst. 1 a 2 ZOR⁹⁰ je soud oprávněn uložit žalovanému muži, aby se v souladu s § 127 odst. 3 OSŘ dostavil ke znalci a strpěl odběr vzorků DNA, a to za účelem určení, popř. vyloučení otcovství. Není v rozporu s ústavním pořádkem, vynucuje-li soud splnění této povinnosti na žalovaném muži, který se odmítá vyšetření podrobit, za pomoci pořádkových pokut či předvedení.⁹¹

8.1.2 Pl. ÚS 15/09

Ústavní stížností se stěžovatel domáhal, aby Ústavní soud svým nálezem zrušil usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. prosince 2008 č. j. 30 Cdo 1493/2008-69, rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 11. října 2007 č. j. 13 Co 375/2006-35 a rozsudek Okresního soudu v Jihlavě ze dne 2. srpna 2006 č. j. 21 C 36/2006-14 pro tvrzené porušení základních práv stěžovatele, která jsou zaručena čl. 10 odst. 2, čl. 11

⁹⁰ Srov. § 783 odst. 1 a odst. 2 NOZ

⁹¹ Dostupné na: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=58151&pos=1&cnt=1&typ=result> [cit. dne 20. 2. 2014]

odst. 1 a čl. 39 LZPS a čl. 6, 8 a 13 EÚLPZS. Spolu s tím se stěžovatel domáhal zrušení části § 57 odst. 1 ZOR⁹², ve slovech „do šesti měsíců“.

Ve své ústavní stížnosti stěžovatel uvedl, že byl na základě zákonné domněnky otcovství manžela matky podle § 51 odst. 1 ZOR zapsán do matriky jako otec narozeného L. S. Stěžovatel poté zjistil, že jeho manželka již nejméně dva roky udržuje poměr s jiným mužem. Stěžovatel pojal podezření, že není otcem v narozeného dítěte - i s ohledem na to, že v době jeho početí byl na služební cestě. Rozhodl se tedy provést test DNA u akreditované společnosti a test potvrdil, že stěžovatel není biologickým otcem L. S.

Stěžovatel podal státnímu zastupitelství podnět k podání návrhu na popření otcovství ve smyslu § 62 ZOR. Tomu však Nejvyšší státní zastupitelství nevyhovělo. V odpovědi stěžovateli státní zástupkyně uvedla, že takový návrh je „opatřením zcela výjimečné povahy“, přičemž do „ustálených statusových poměrů dítěte lze jejím prostřednictvím zasáhnout mimo jiné jen za splnění zákonem stanovené podmínky zájmu dítěte na popření otcovství“. Zdůraznila, že by to bylo možné „pouze v případě, že lze spolehlivě prokázat, že muž, jemuž svědčí zákonná domněnka otcovství, dítě nezlodil“. Právě tuto skutečnost nepovažovala státní zástupkyně za prokázanou. Uvedla, že „důkaz znaleckým posudkem v rámci šetření podnětu (...) provést nelze“, zároveň však výsledek testu DNA provedeného soukromou společností „v žádném případě není důkazem, o který by mohlo být případně opřeno žalobní tvrzení nejvyšší státní zástupkyně“. Podle sdělení státní zástupkyně manželka stěžovatele „na státním zastupitelství uvedla, že v době rozhodné pro početí se intimně stýkala (pouze se stěžovatelem) a že s případnou svou účastí a syna L. na znaleckém posudku nesouhlasí.“

Dne 7. 3. 2006 byla Okresnímu soudu v Jihlavě doručena žaloba stěžovatele o popření otcovství k nezletilému L. S. Napadeným rozsudkem tohoto soudu ze dne 2. 8. 2006 byla žaloba s ohledem na marné uplynutí prekluzivní lhůty podle § 57 odst. 1 ZOR zamítnuta. Krajský soud v Brně rozsudek soudu prvního stupně napadeným

⁹² Srov. § 785 odst. 1 NOZ: „Manžel může do šesti měsíců ode dne kdy se dozvěděl o skutečnostech zakládajících důvodnou pochybnost, že je otcem dítěte, které se narodilo jeho manželce, popřít své otcovství u soudu, nejpozději však do šesti let od narození dítěte. Otcovství popírá vůči dítěti a matce, jsou-li oba naživu, a nežije-li jeden z nich, vůči druhému; není-li naživu žádný z nich, manžel toto právo nemá.“

rozsudkem potvrdil. Nejvyšší soud následně napadeným usnesením stěžovatelovo dovolání odmítl, neboť neshledal důvod přípustnosti podle § 237 odst. 1 písm. c) OSŘ.

Ústavní soud uvedl, že účel sledovaný ustanovením § 57 odst. 1 ZOR je nepochybně v souladu se zájmem, aby právní určení otcovství odpovídalo biologickému otcovství, stejně jako s právem dítěte znát své rodiče; přesto však nelze požadavek shody právního a biologického otcovství považovat za absolutní. Dále Ústavní soud uvedl, že stanovení určité lhůty pro podání návrhu na popření otcovství není samo o sobě protiústavní; vymezení této lhůty a podmínek jejího běhu však musí vyváženým způsobem respektovat všechna dotčená práva a chráněné zájmy. Protiústavnost shledal ve vyloučení možnosti právně relevantním způsobem zpochybnit právní otcovství. Ústavní soud tedy rozhodl o zrušení celého napadeného ustanovení § 57 odst. 1 ZOR, a to ke dni 31. 12. 2011.⁹³

8.2 Judikatura Nejvyššího soudu České republiky

8.2.1 21 Cdo 693/2010

Žalobkyně se žalobou podanou u Městského soudu v Brně domáhala, aby bylo určeno, že žalovaný je otcem nezletilého D. Ž. a aby nezletilý D. Ž. byl svěřen do její výchovy a aby žalovanému bylo uloženo platit na výživu nezletilého D. Ž. Žalobu zdůvodnila zejména tím, že se seznámila se žalovaným na pracovišti a s ním také otěhotněla a otcem nezletilého D. Ž. tedy musí být žalovaný.

Žalovaný potvrdil, že v době kritické pro zplození nezletilého D. Ž. měl s matkou intimní vztah. Otcovství k nezletilému D. Ž. popíral proto, že nebyl přesvědčen, že by byl jediným mužem, se kterým se žalobkyně v kritické době intimně stýkala. Žalovaný navrhl, aby soud provedl důkaz krevní zkouškou všech zúčastněných osob.

Městský soud v Brně rozsudkem žalobu zamítl. I když žalobkyně i žalovaný připouštějí, že spolu souložili v době, od které neprošlo do narození dítěte méně než 180 a více než 300 dnů, vylučuje podle názoru soudu prvního stupně otcovství žalovaného výsledek znaleckého posudku. Na základě vyšetření žalobkyně, nezletilého D. Ž. a rodičů žalovaného, bylo porovnáním polymorfních lokusů DNA zjištěno, že ve

⁹³ Dostupné na: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=66731&pos=1&cnt=1&typ=result> [cit. dne 20. 2. 2014]

čtyřech pokusech z šestnácti testovaných nenesou ve svém genotypu takovou alelu, na jejímž základě nemůže být biologický otec nezletilého D. Ž. Návrhům na provedení dalších důkazů soud prvního stupně nevyhověl s odůvodněním, že odběr krve žalovaného nelze provést, neboť se zdržuje v zahraničí, tudíž nelze provést jeho odběr ani mimo území naší republiky. Krajský soud v Brně rozsudkem potvrdil rozsudek soudu prvního stupně.

Nejvyšší soud uvedl, že z hlediska skutkového stavu bylo v projednávané věci mimo jiné prokázáno, že žalovaný souložil se žalobkyní v době rozhodné pro početí nezletilého D. Ž. Podle soudů obou stupňů však vylučují otcovství žalovaného závěry znaleckého posudku, podle nichž je na základě výsledků získaných porovnáním polymorfních lokusů DNA izolované z biologických vzorků odebraných žalobkyní, nezletilému D. Ž. a rodičům žalovaného vyloučeno, aby byli biologickými prarodiči nezletilého D. Ž. ze strany biologického otce. Nejvyšší soud nepochybnil, že by žalovaný byl vyloučen z otcovství k dítěti, kdyby bylo prokázáno, že žalovaný je jejich biologickým synem, což však nebylo v řízení dostatečně prokázáno.

Nejvyšší soud tedy dospěl k závěru, že dospěje-li v řízení o určení otcovství znalec ve svém posudku k závěru, že otcovství muže, o němž bylo zjištěno (prokázáno), že souložil s matkou dítěte v době, od níž neprošlo do narození dítěte méně než 180 a více než 300 dnů, je podle výsledku testu DNA vyloučeno, soud vždy v zájmu spolehlivosti provede analýzy DNA a v zájmu přesvědčivosti rozhodnutí dá znalecký posudek ve smyslu ustanovení § 127 odst. 2 OSŘ přezkoumat tzv. vrchním dobrozdáním, pokud není možno při přezkoumání postupu při odběru a zpracování vzorků biologického materiálu u zkoumaných osob naprosto spolehlivě vyloučit, že nedošlo k záměně osob při odběru vzorků biologického materiálu nebo k záměně vzorků při provádění izolace DNA.

Nejvyšší soud posoudil rozsudek odvolacího soudu jako nesprávný, neboť spočívá na nesprávném právním posouzení věci, a je postižen vadami, které mohly mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci. Nejvyšší soud proto napadený rozsudek zrušil.⁹⁴

⁹⁴ Dostupné na:
http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/79F8052CBAA68D7CC1257A4E006955DF?openDocument&Highlight=0, [cit. dne 21. 2. 2014]

8.2.2 30 Cdo 3242/2012

Okresním soudem v Ostravě byla zamítnuta žaloba, aby byl žalobce určen otcem 2) žalované v právní věci žalobce M. H., proti žalovaným 1) I. Š., 2) nezletilé S. Š., o určení otcovství. Soud prvního stupně dospěl k závěru, že otcovství žalobce nelze určit, když už je otcem 2) žalované určen J. D., a to na základě souhlasného prohlášení J. D. a matky nezletilé, neboť nelze duplicitně určovat dalšího otce nezletilé. Soud prvního stupně měl za to, že zde nejsou splněny podmínky ustanovení § 54 ZOR, resp. že nelze podle této hmotněprávní normy postupovat v určování otcovství k nezletilému dítěti, když toto bylo již v minulosti určeno. Odvolací soud rozsudek soudu prvního stupně potvrdil. Odvolací soud zjistil, že 2) žalovaná se narodila 1) žalované v manželství s B. K., kdy před Okresním soudem v Ostravě bylo vedeno řízení o popření otcovství manžela, kdy byl žalobce u tohoto řízení slyšen jako svědek a uvedl, že s 1) žalovanou udržuje od roku 2002 intimní známost a považuje se za otce nezletilé. Pokud dojde k popření otcovství k nezletilé S. ze strany manžela, tak je ochoten uznat otcovství k nezletilé. V řízení vypovídala i 1) žalovaná, která uvedla, že otcem nezletilé je její přítel M. H. V roce 2010 bylo před Úřadem městského obvodu P. určeno otcovství k nezletilé S. Š. souhlasným prohlášením 1) žalované a J. D. Odvolací soud uvedl, že otcovství k nezletilé S. nemohlo být určeno souhlasným prohlášením žalobce a 1) žalované v řízení před Okresním soudem v Ostravě. V průběhu tohoto řízení nemohlo být určeno otcovství žalobce k nezletilé S. Š. souhlasným prohlášením rodičů ve smyslu ustanovení § 52 odst. 1 ZOR⁹⁵, neboť manželství 1) žalované ještě trvalo a o popření otcovství nebylo dosud pravomocně rozhodnuto. Podle ustanovení § 52 odst. 1 ZOR, tzv. druhé domněnky otcovství, byl určen otcem nezletilé J. D. na základě souhlasného prohlášení a jeho otcovství nebylo dosud vyvráceno, a proto nemůže nastoupit domněnka otcovství podle ustanovení § 54 ZOR⁹⁶, podle které se otcovství určuje soudním rozhodnutím.

Žalobce podal k Nejvyššímu soudu České republiky, kdy navrhnul rozhodnutí odvolacího soudu zrušit a věc mu vrátit k dalšímu projednání. Dovolatel má za to, že jeho případ je velmi specifický, neboť v řízení před Okresním soudem v Ostravě, dovolatel i 1) žalovaná uvedli společně do protokolu, že jsou rodiči nezletilé S., a tudíž

⁹⁵ Srov. § 771 odst. 1 NOZ

⁹⁶ Srov. § 783 NOZ

má za to, že bylo rodičovství k nezletilé určeno, neboť se tak stalo před soudem a je chyba soudu, že o tom nevyrozuměl příslušný matriční úřad. A následné souhlasné prohlášení 1) žalované a J. D. tak bylo vyvráceno a zpochybněno tímto spisem. Dovolatel tvrdí, že k prohlášení došlo až za 6 měsíců poté, kdy byla podána žaloba na určení otcovství, je to pouze účelový zápis a dovolatel sám disponuje znaleckým posudkem, podle kterého je takřka 100% jistý otec nezletilé. Podle Nejvyššího soudu soudy 1. a 2. stupně vycházely ze skutečnosti, že je-li otcovství k nezletilému dítěti určeno souhlasným prohlášením rodičů, může být před soudem popřeno jen podle ustanovení § 61⁹⁷, případně § 62 ZOR. Přitom podle ustanovení § 61 ZOR se popření otcovství může domáhat muž, který otcovství uznal, jiná osoba však nikoli. Stanoví rovněž právo osoby, která otcovství uznala, aby jej popřela, pokud není biologickým otcem. Judikatura Nejvyššího soudu dovodila (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 4. 2012, sp. zn. 30 Cdo 3430/2011, uveřejněný pod číslem 102/2012 Sbírkou soudních rozhodnutí a stanovisek), že ze samotné skutečnosti o prohlášení otcovství muže, který není biologickým otcem dítěte, nelze bez dalšího dovozovat neplatnost právního úkonu pro obcházení zákona podle obecných ustanovení občanského zákoníku. V tomto směru vycházel zákonodárce ze zájmu nezletilých dětí na určení otcovství tak, aby právní postavení dětí nebylo nejisté, jakkoliv předpokládal, že dojde k souladu biologického a právního otcovství.

Závěr Nejvyššího soudu byl takový, že soud prvního stupně i odvolací soud rozhodly věc v souladu s judikaturou Nejvyššího soudu, ze které vyplývá, že pokud je otcovství určeno na základě druhé domněnky otcovství, tj. souhlasného prohlášení rodičů, je nadbytečné a pojmově vyloučené další určení otcovství žalobce za situace, kdy zákonným způsobem nebylo popřeno otcovství muže, který uznal otcovství při souhlasném prohlášení rodičů (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. září 2006, sp. zn. 30 Cdo 2175/2005, rozsudek ze dne 14. 7. 2010, sp. zn. 21 Cdo 298/2010). Doplnil, že postup je v souladu i s EÚLPZS, když ESLP v případě Nylund proti Finsku (č. stížnosti 27110/95), ze dne 29. června 1999, odmítl jako zjevně nepřijatelnou stížnost tvrzeného biologického otce, který se domáhal určení biologického otcovství k dítěti (počatému před uzavřením manželství a narozenému za trvání manželství), neboť neshledal nic svévolného na postupu státu, který v zájmu právní jistoty

⁹⁷ Srov. § 790 NOZ

v rodinných vztazích stanoví obecný předpoklad, že za otce dítěte narozeného za trvání manželství se považuje manžel matky dítěte.⁹⁸

8.3 Judikatura Evropského soudu pro lidská práva

8.3.1 Rasmussen proti Dánsku⁹⁹

Dánský občan pan Per Krohn Rasmussen se v roce 1966 oženil a v roce 1971 se mu narodil syn. Ačkoli měl o svém otcovství jisté pochybnosti, rozhodl se nepodat žalobu na popření otcovství. Ještě předtím než došlo v roce 1975 mezi manželi k rozvodu, podepsali manželé dohodu, kde se pan Rasmussen zřekl podání žaloby na popření otcovství a jeho žena se na základě této dohody vzdala veškerých nároků na výživné pro dítě. V roce 1976 již bývalá manželka pana Rasmussena tvrdila, že není touto dohodou vázána. Odvolací soud v roce 1976 odmítl žádost pana Rasmussena, ve které žádal soud o povolení podat žalobu na popření otcovství po uplynutí zákonné lhůty. Toto rozhodnutí bylo v roce 1979 potvrzeno také Nejvyšším soudem.

Pan Rasmussen ve své stížnosti podané Evropské komisi pro lidská práva v roce 1979 tvrdil, že se stal obětí diskriminace založené na pohlaví. Argumentoval tím, že podle zákona z roku 1960 jeho bývalá manželka měla právo popřít jeho otcovství kdykoli, zatímco on toto právo neměl. Stěžovatel se dovolával porušení čl. 14 EÚLPZS¹⁰⁰ ve spojení s čl. 6¹⁰¹ a 8¹⁰² EÚLPZS.

K porušení čl. 14 EÚLPZS se ESLP vyjádřil tak, že čl. 14 EÚLPZS se vztahuje pouze na užívání práv a svobod přiznaných EÚLPZS. Žaloba o popření otcovství je svou povahou občanská, jelikož vychází z rodinného práva, takže jsou aplikovatelné čl. 6 i 8 EÚLP.

⁹⁸ Dostupné na:
http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/E11CFD0EA6D13AB0C1257B1E00532C99?openDocument&Highlight=0, [cit. dne 21. 2. 2014]

⁹⁹ Rozsudek ESLP ze dne 28. 11. 1984, stížnost č. 8777/79

¹⁰⁰ Čl. 14 EÚLPZS: „*Užívání práv a svobod přiznaných touto Úmluvou musí být zajištěno bez diskriminace založené na jakémkoli důvodu, jako je pohlaví, rasa, barva pleti, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, národnostní nebo sociální původ, příslušnost k národnostní menšině, majetek, od nebo jiné postavení.*“

¹⁰¹ Čl. 6 EÚLPZS: „*Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soude zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. ... (....).*“

¹⁰² Čl. 8 odst. 1 EÚLPZS: „*Každý má právo na respektování jeho soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence.*“

Dle ESLP existovala odlišnost v zacházení mezi stěžovatelem a jeho ženou, jelikož zákon z roku 1960 ukládal dodržení některých lhůt pouze manželovi. Dále se ESLP zabýval tím, zda existovalo objektivní a rozumné ospravedlnění pro odlišnost v zacházení. Vláda se odvolávala na to, že odlišnost v zacházení byla ospravedlněna zájmem dítěte společně s „mírou uvážení“, kterou státy v dané oblasti požívají. ESLP poznamenal, že „míra uvážení“ se mění podle okolností, právní oblasti a kontextu. Státní orgány se mohly v dané době domnívat, že zavedení lhůt pouze pro manžela je odůvodněno legitimními cíli, kterými bylo zajistit právní jistotu a chránit zájmy dítěte a ESLP se nedomnívá, že by státní orgány překročily princip přiměřenosti. ESLP tak dospěl k závěru, že odlišnost v zacházení nebyla diskriminační ve smyslu čl. 14 EÚLPZS, který nebyl porušen ve spojení s čl. 6 a 8 EÚLPZS.¹⁰³

8.3.2 Kroonová a další proti Nizozemí¹⁰⁴

Paní Catharina Kroonová se v roce 1979 provdala za pana Omara M'Hallema-Drise, jejichž vztah se po několika letech rozpadl, ale jejich manželství nebylo rozvedeno. V roce 1987 paní Kroonová porodila syna Samira, který se narodil ve stabilním vztahu s panem Alim Zerroukem. Paní Kroonová byla v době porodu syna Samira stále ve svazku manželském se svým bývalým partnerem a tak bylo otcovství k dítěti určeno podle první domněnky otcovství. V roce 1988 bylo její manželství rozvedeno a paní Kroonová žádala o uznání biologického otce dítěte pana Zerrouka, což jí bylo matričním úřadem zamítnuto. Toto zamítavé rozhodnutí bylo v roce 1989 potvrzeno obvodním soudem v Amsterdamu, v roce 1990 jej potvrdil i odvolací soud v Amsterdamu, a poté v roce 1990 i Nejvyšším soudem.

V roce 1991 podali paní Kroonová, pan Zerrouk, a syn Samir stížnost Komisi pro lidská práva, jejíž obsahem byla nemožnost dosáhnout uznání otcovství pana Zerrouka k synovi Samirovi. Stěžovatelé si dále stěžovali na možnost ženatého muže popřít otcovství k dítěti narozenému v manželství, přičemž vdaná žena takto učinit nemůže. Dovolávají se čl. 8 EÚLPZS, pojímaného samostatně a ve spojení s čl. 14 EÚLPZS.

¹⁰³ BERGER, V. *Judikatura Evropského soudu pro lidská práva*. 1. vydání. IFEC s.r.o., 2003, s. 364 - 366

¹⁰⁴ Rozsudek ESLP ze dne 27. 10. 1994, stížnost č. 18535/91

Dále uvádějí, že odmítnutím těchto tvrzení jim Nejvyšší soud upřel účinný prostředek nápravy ve smyslu čl. 13 EÚLPZS.¹⁰⁵

ESLP konstatoval, že pojem „rodinného života“ v čl. 8 EÚLPZS není omezen pouze na vztahy založené na manželství a může zahrnovat i jiná „rodinná pouta“ *de facto*, jestliže spolu osoby žijí mimo manželství, proto mezi panem Zerroukem a jeho synem existuje pouto rodinného života a čl. 8 EÚLPZS je proto aplikovatelný. Dle ESLP byl porušen čl. 8 EÚLPZS, pojmáný samostatně, jelikož Nizozemsko nezajistilo respektování rodinného života paní Kroonové a ostatních stěžovatelů.¹⁰⁶

8.3.3 Yildirim proti Rakousku¹⁰⁷

Turecký státní občan pan Yildirim se oženil v roce 1989 s rakouskou státní občankou, která byla již v době sňatku těhotná. Stěžovatel si byl vědom toho, že není biologickým otcem dítě, ovšem po jeho narození byl podle první právní domněnky určen otcovství určen jako otec dítěte. Po pokusech o popření otcovství k dítěti mu nebylo podle rakouského právního řádu vyhověno, proto se obrátil na ESLP se stížností, kterou ESLP zamítl s ohledem na zájem dítěte. ESLP konstatoval, že přednější je zájem dítěte než zájem stěžovatele, a to s ohledem na to, že stěžovatel si byl již v době sňatku vědom toho, že není otcem dítěte.¹⁰⁸

8.3.4 Paulík proti Slovensku¹⁰⁹

Státní občan Slovenské republiky pan Paulík byl soudem určen jako otec narozené dcery I. v roce 1967 poté, co nejprve odmítal otcovství a matka dítě podala proti stěžovateli žalobu na určení otcovství. V roce 2004 poté podstoupil stěžovatel, matka dcery I. a dcera I. testy DNA, které prokázaly, že stěžovatel není otcem I. Stěžovatel se snažil popřít své otcovství u soudu, který mu nevyhověl.

¹⁰⁵ Čl. 13 EÚLPZS: „Každý, jehož práva a svobody přiznané touto Úmluvou byly porušeny, musí mít účinné právní prostředky nápravy před národní orgánem, i když se porušení dopustily osoby při plnění úředních povinností.“

¹⁰⁶ BERGER, V. *Judikatura Evropského soudu pro lidská práva*. 1. vydání. IFEC s.r.o., 2003, s. 366 - 368

¹⁰⁷ Rozsudek ESLP ze dne 1. 10. 2007, stížnost č. 34308/96

¹⁰⁸ Dostupné na:

[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["34308/96"\],"itemid":\["001-4820"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{) [cit. dne 2. 3. 2014]

¹⁰⁹ Rozsudek ESLP ze dne 10. 10. 2006, stížnost č. 10699/05

ESLP se došel k názoru, že v případě stěžovatele nebyla dodržena spravedlivá rovnováha mezi zájmy jednotlivce a společnosti a došlo tak k porušení práva stěžovatele na soukromý život.¹¹⁰

8.3.5 Odievre proti Francii¹¹¹

Stěžovatelkastátní občanka Francie paní Pascale Odievre se narodila matce, která před porodem žádala, aby narození jejího dítěte bylo utajeno s tím, že se o narozené dítě ihned po porodu hodlá zřici. Odievre byla zapsána do seznamu státních poručenců a nezrušitelně osvojena v roce 1969. V roce 1990 se Odievre seznámila se spisem státního poručence a podařilo se jí získat některé informace o její biologické rodině z nemocniční karty.

Stěžovatelka Odievre namítala ve stížnosti podanou Evropské komisi pro lidská práva, že skutečnost, že bylo utajeno její narození a nemožnost zjistit její původ, je porušením práv zaručených čl. 8 dále jen EÚLPZS a zakládá diskriminaci v rozporu s čl. 14 EÚLPZS.

ESLP konstatoval, že k porušení čl. 8 EÚLPZS nedošlo. Tento závěr opřel o fakt, že francouzský právní řád umožňuje podání žádost o zrušení utajení totožnosti matky, bude-li s tím matka souhlasit. Dle ESLP je dosaženo rovnováhy v tom smyslu, že stěžovatelka má přístup k určitým údajům o své matce, které ji však přesně neidentifikují, ale pomůžou stěžovatelce zjistit podrobnosti o své identitě a zároveň chrání zájmy třetích osob.¹¹²

8.3.6 Jäggi proti Švýcarsku¹¹³

Švýcarský státní příslušník pan Andrea Jäggi podal stížnost k ESLP, ve které namítal porušení práv plynoucích z čl. 8 EÚLPZS. Porušení práv shledával v nemožnosti provedení analýzy DNA zesnulého muže, která by mu pomohla zjistit, zda zesnulý muž byl jeho biologickým otcem.

¹¹⁰ Dostupné na:
[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["Paul%EDk"\],"itemid":\["001-77327"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{) [cit. dne 2. 3. 2014]

¹¹¹ Rozsudek ESLP ze dne 13. 2. 2003, stížnost č. 42326/98

¹¹² Dostupné na:
[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["Odievre"\],"itemid":\["001-60935"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)

¹¹³ Rozsudek ESLP ze dne 13. 6. 2006, stížnost č. 58757/00 [cit. dne 2. 3. 2014]

Pan A. H. - domnělý biologický otec stěžovatele - byl žalován státem určeným opatrovníkem na určení otcovství a na placení výživného. A.H. připustil, že udržoval intimní vztah s matkou stěžovatele, která ho uvedla jako otce dítěte do matriční knihy. A. H. ovšem otcovství ke stěžovateli považoval za vyloučené. A. H. nebyl ochotný podrobit se lékařským testům na určení otcovství a ani analýza krevních skupin provedená na žádost stěžovatele neumožnila vyloučit otcovství A. H. Po smrti A. H. v rámci obnoveného řízení stěžovatel požádal o provedení analýzy DNA lidských ostatků pana A. H., která byla soudem zamítnuta.

ESLP zvážil právo znát své příbuzné s právem třetích osob na nedotknutelnost těla zesnulého, právem na úctu k zesnulým a veřejným zájmem na ochraně právní jistoty. ESLP došel k závěru, že s ohledem na právo na soukromý a rodinný život zesnulého nemohlo být zasaženo žádostí o vzorek DNA vznesenou po jeho smrti.¹¹⁴

8.3.7 Znamenskaja proti Rusku¹¹⁵

ESLP došel k názoru, že byl porušen čl. 8 EÚLPZS v případě, ve kterém stěžovatelka paní Znamenskaja podala stížnost pro porušení čl. 8 EÚLPZS k ESLP, protože vnitrostátní soudy odmítly určit otcovství k dítěti, které se narodilo mrtvé a tak mu změnit jeho jméno.

Stěžovatelka žila několik let s panem G. Po porození mrtvého chlapce byl v matrice jak otec dítěte uveden tehdejší manžel stěžovatelky, ačkoli ona za biologického otce s jistotou označila pana G. Důvod, proč stěžovatelka a pan G. nepodali společné prohlášení k otcovství, byl ten, že pan G. byl po početí jejich dítěte uvězněn a později ve vězení zemřel. Stěžovatelka se nejprve obrátila na vnitrostátní soudy s žádostí o určení otcovství pana G. k zemřelému dítěti a s žádostí o změnu jména po otci dítěte. Jak soud první instance, tak soud odvolací ovšem posoudili věc tak, že nejde o civilní žalobu, jelikož dítě nezískalo občanská práva.

ESLP dospěl k závěru, že daný spor spadá do rozsahu čl. 8 EÚLPZS. Konstatoval, že není přijatelné, aby právní domněnka určení otcovství převážila nad

¹¹⁴ Dostupné na:
[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["Jaggi"\],"itemid":\["001-101797"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)
[cit. dne 2. 3. 2014]

¹¹⁵ Rozsudek ESLP ze dne 2. 6. 2005, stížnost č. 77785/01

biologickou a společenskou realitou bez přihlídnutí ke skutečnostem a přáním dotyčných osob a jejich prospěchu i s přihlídnutím k míře uvážení, kterou má stát povinnost zajistit při účinném respektování soukromého a rodinného života.¹¹⁶

¹¹⁶ Dostupné na:
[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{\"fulltext\":\[\"77785/01\"\],\"itemid\":\[\"001-69239\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{\) [cit. dne 2. 3. 2014]

Závěr

Cílem diplomové práce bylo poohlédnout se do historie a nastínit historický vývoj právního institutu určování rodičovství a navázat tak na současnou právní úpravu. Vzhledem k nové právní úpravě soukromého práva bylo snahou začlenit do práce jak novou, tak předešlou právní úpravu a upozornit na změny, které s sebou nová právní úprava přinesla a pokusit se zhodnotit jejich přínos v problematice určování rodičovství. Jako základem mé diplomové práce bylo vysvětlení základních otázek, které s rodinným právem neodmyslitelně souvisí, a to především vztahy mezi rodiči a dětmi, postavení dítěte a rodičů v rodinněprávních vztazích, rodičovská odpovědnost a pro mou práci a zároveň pro úvahu čtenáře také citlivá problematika práva dítěte znát svůj genetický původ.

Při určování otcovství se setkáváme se třemi právními domněnkami. První právní domněnka stanoví, že otcem dítěte je vždy a automaticky považován manžel matky. Druhá právní domněnka svědčí muži v případě, že došlo k souhlasnému prohlášení obou rodičů k určení otcovství k tomuto dítěti. Skutkový základ třetí právní domněnky je založen na prokázání žalobce, že muž se ženou souložil v kritické době, od které neprošlo do narození dítěte méně než sto šedesát dní a déle než tři sta dní. Dojde-li k potvrzení domněnky otcovství, další část řízení slouží k prokázání, že neexistuje závažná okolnost vylučující otcovství. Pasivně legitimovaný žalovaný je oprávněný předkládat zcela určité důkazy, které mohou jeho otcovství vyvrátit na základě prokázání závažných okolností, které jeho otcovství vylučují. Jestliže důkazní břemeno neunes, domněnka otcovství k tomuto muži bude potvrzena. Okolnost vylučující otcovství je prokázána znaleckými posudky z oboru hematologie, sexuologie, gynekologie, antropologie a metodách DNA diagnostiky. S ohledem na pokrok lékařské vědy by bylo vhodnější v rámci procesní ekonomie přistoupit přímo k učení otcovství dle znaleckých posudků, které dokáží s jistotou 99,9% určit otcovství. Za pozitivní změnu považuji prodloužení popěrné lhůty při popření otcovství, kterou s sebou přinesl nový občanský zákoník.

Určování mateřství je zcela jistě vázáno na skutečnost, že matkou dítěte je ta žena, která dítě porodila. To platí jak v případě náhradního mateřství, tak i v případě

utajeného porodu a anonymního porodu. Setkáváme se s nedostatečností úpravy utajeného porodu, který ne zcela zaručuje úplnou anonymitu matce dítěte a dítěti zase nepřináší možnost, jak s jistotou může dítě zjistit informace o identitě jeho matky. Provozování babyboxů se potýká s absencí právní úpravy. Neexistuje totiž ani shoda nad tím, zda provozovatelé babyboxů vykonávají takovou činnost, která spadá pod sociálně-právní ochranu dětí či nikoli. V rámci problematiky určování mateřství nelze opomenout ani rozporuplné názory na institut náhradního mateřství, který není zatím v českém řádu upraven. Jedná se především o argumenty, které staví náhradní mateřství do pozice "vydělání si porodem dítěte", které je často nazýváno jako pronájem dělohy a argumenty, které staví náhradní mateřství do pozice jediné možnosti neplodného páru jak založit rodinu.

Dalším cílem této práce bylo přiblížit některé výše uvedené instituty s ohledem na právní úpravu těchto institutů ve vybraných státech a poskytnout tak porovnání s naším právním řádem.

Na základě rozboru právní úpravy, který byl touto prací proveden, se domnívám, že je nutné intenzivněji pracovat na institutech dosud nedostatečně nebo vůbec neupravených a zároveň utužovat právní jistotu v případech, které jsou zcela přesně zákonem stanoveny.

Seznam zkratek

AR	asistovaná reprodukce
DNA	deoxyribonukleová kyselina
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
EÚLPZS	Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
LZPS	ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod
NOZ	zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
OSŘ	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
SPOD	zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
TZ	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
Úmluva	Úmluva o právech dítěte
ZOM	zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení, ve znění pozdějších předpisů
ZOR	zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
ZSZS	zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů
ZZŘS	zákon č. 122/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních
ZZS	zákon č. 372/2011 Sb., zákon o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů
VOZ	Všeobecný občanský zákoník (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch)
VZP	zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Použitá literatura

Právní předpisy

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách a souvisejících činnostech a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 122/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství České republiky

Zákon č. 186/2013 Sb., o státním občanství České republiky a o změně některých zákonů

Zákon č. 36/2005 Z.Z., o rodině a o změně a doplnění některých zákonů

Vyhláška Ministerstva vnitra č. 2007/2001 Sb., kterou se provádí zákon o matrikách

Mezinárodní smlouvy

Všeobecná deklarace lidských práv, vyhlášena dne 10. 12. 1948

Deklarace práv dítěte, vyhlášena dne 20. 11. 1950

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, vyhlášen ve sbírce zákonů pod č. 120/1976 Sb.

Úmluva o právech dítěte, vyhlášena ve sbírce zákonů pod č. 104/1991 Sb.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhlášena ve sbírce zákonů pod č. 209/1992 Sb.

Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství, vyhlášena ve sbírce mezinárodních smluv pod č. 47/2001 Sb. m. s.

Evropská úmluva o výkonu práv dětí, vyhlášena ve sbírce mezinárodních smluv pod č. 54/2001 Sb. m. s.

Charta základních práv Evropské unie, vyhlášena dne 7. 12. 2000

Listina základních práv Evropské Unie (2007/C 303/01), vyhlášena dne 12. 12. 2007

Judikatura

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 27. 2. 1969, sp. zn. 1 Cz 80/69

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 30. 1. 1967, sp. zn. 10 Co 12/66

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. 6. 2011, sp. zn. 21 Cdo 693/2010

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 4. 2012, sp.zn. 30 Cdo 3430/2011

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. 9. 1968, sp. zn. 1 Cz 39/68

Stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 9. 6. 1983, sp.zn. Cpj 139/83

Stanovisko Nejvyššího soudu ze dne 14. 11. 1979, sp. zn. Cpj 41/79

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. 1. 2013, sp. zn. 30 Cdo 3242/2012

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. 9. 2011, sp.zn. 30 Cdo 3956/2009

Nález Ústavního soudu ze dne 8. 7. 2010, Pl. ÚS 15/09

Nález Ústavního soudu ze dne 28. 2. 2008, I ÚS 987/07

Odborné publikace

BERGER, V. *Judikatura Evropského soudu pro lidská práva*. 1. vydání. IFEC s.r.o., 2003, 768 s. ISBN 80-86412-23-7

DVOŘÁK, J., MALÝ, K. et al., *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011, 688 s. ISBN 978-80-7357-753-7

DVOŘÁK, J. *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. 1. vydání. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2009, 603 s. ISBN 978-80-7357-432-1

ELIÁŠ, K. et al. *Nový občanský zákoník s aktuálně užívanou důvodovou zprávou a rejstříkem*. 1. vydání. Sagit, 2012. ISBN 978-80-7208-922-2.

HOLUB, M., NOVÁ, H., PTÁČEK, L., SLADKÁ HYKLOVÁ, J.: *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. 9.vydání. Praha: Leges, 2011, 456 s. ISBN 978-80-87212-96-7

HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z.: *České rodinné právo*. 3. vydání, 2006, 398 s. ISBN 80-210-3974-4

KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, 386 s. ISBN 80-7179-031-1

MELICHAROVÁ, D. *Třetí domněnka otcovství - přežitý relikt?* In WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. 1. vydání. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2009, 632 s. ISBN 978-80-7357-432-1

PLECITÝ, V., SKŘEJPEK, M., SALAČ, J., ŠÍMA, A. *Základy rodinného práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, 140 s. ISBN 978-80-7380-139-7

POLIŠENSKÁ, P. *Přehled judikatury ve věcech vztahů mezi rodiči a dětmi (s přihlédnutím k novému občanskému zákoníku)*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2013, 432 s. ISBN 978-80-7478-332-6

SCHEU, H. CH. *Pojem Rodiny v evropském systému ochrany lidských práv*. In WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: Aspi – Wolters Kluwer, 2009. ISBN 978-80-7357-432-1

ŠÍNOVÁ, R. et al. *Řízení ve věcech rodinněprávních v České Republice, Slovenské Republice a Německu a jejich aktuální problémy*. Praha: Leges, 2010, 380 s. ISBN 978-80-87212-50-9

ŠKÁROVÁ, M. et al. *Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou*. 4. aktualizované vydání. Praha: Linde, 1263 s. ISBN 978-807201-769-0

WINTEROVÁ, A. *Otcovství*. In WINTEROVÁ, A.; DVOŘÁK, J. *Pocťa Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. 1. vydání. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2009, 632 s. ISBN 978-80-7357-432-1

VESELÁ, R. et al., *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. II. vydání. Praha: EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2005, 283 s. ISBN 80-86432-93-9

Odborné články

FIALA, J., STEINER, V.: Teoretické otázky určení mateřství podle československého práva. In: *Právník*, r. 1970, č. 1, s. 35

FRINTA, O. Asistovaná reprodukce - nová právní úprava. In: *Právní fórum*, r. 2007, č. 4, s. 123 - 130

FRINTA, O. Asistovaná reprodukce - právo a současná praxe. In: *Právní fórum*, r. 2005, č. 4, s. 133-146

HADERKA, J. K některým problémům určení (a popření) mateřství. In: *Bulletin advokacie*, leden 1986.

HADERKA, J.: Surogační mateřství. In: *Právní obzor*. r. 1986, č. 10, s. 917-934

HRABÁK, J. Utajený porod jako nový institut zdravotnického práva. In: *Zdravotnictví a právo*, r. 2004, č. 10, s. 12-13

HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z. Anonymní a utajené mateřství v České republice - utopie nebo realita? In: *Právní rozhledy*, r. 2005, č. 2, s. 53-57

KALVACH, M. Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. In: *Zdravotnictví a právo*, r. 2009, č. 7 - 8, s. 14-18

KALVACH, M. Asistovaná reprodukce ve světle současné legislativy. In: *Zdravotnictví a právo*, r. 2010, č. 3, s. 20-26

KODRIKOVÁ, Z.: „Anonymní“ porody – jsou skutečně utajené? In: *Právo a rodina*, r. 2005, č. 6, s. 17 - 20

KRÁLÍČKOVÁ, Z.: Anonymita osvojení versus právo dítěte znát svůj původ. In: *Právní rozhledy*, r. 2009, č. 5, s. 158 - 164

MELICHAROVÁ, D. Právo znát svůj genetický původ. In: *Zdravotnictví a právo*, r. 2004, č. 2, s. 22 - 24

MELICHAROVÁ, D. Určení a popření mateřství, problematika surogačního mateřství. In: *Zdravotnictví a právo*, r. 2000, č. 7 - 8, s. 24-27

NOVÁK, T. Kdo, jak a kdy má říci dítěti pravdu o jeho původu? In: Právo a rodina, r. 2009, č. 11, s. 19 - 22

NOVOTNÁ, V. Rodinné právo v Novém občanského zákoníku. In: Právo a rodina, r. 2014, č. 1, s. 1 - 7

NOVOTNÁ, V. Nalezené děti a řešení jejich právního postavení. In: Právo a rodina, r. 2010, č. 7, s. 1-4

NOVOTNÁ, V., HOVORKA, D. Úprava výchovy dítěte odloženého do Baby boxu a dítěte narozeného v režimu tzv. utajeného porodu. In: Právo a rodina, r. 2009, č. 5, s. 1 -4

RADVANOVÁ, S. Kdo jsou rodiče dítěte – jen zdánlivě jednoduchá otázka. In: Zdravotnictví a právo, r.1998, č. 5, 6, 7-8.

SCHÖN, M. Koho české právo rozumí pod pojmem dítě? In: Právo a rodina, r. 2013, č. 3, s. 17 - 19

SCHNEIBERG, F. Babyboxy - pomoc dítěti nebo past? In: Zdravotnictví a právo, r. 2009, č. 6, s. 6-10

SMOLÍKOVÁ, K. Institut matky hostitelky. In: Zdravotnictví a právo, r. 2009, č. 11, s. 6 - 9

STARÁ, I. Právní a etická otázka pronájmu dělohy. In: Právo a rodina, r. 2010, č. 4, s. 19-22

Veberová, M., Uhlíř, D.: Některé právní aspekty asistované reprodukce. In: Právník, r. 1999, č. 1

ZUKLÍNOVÁ, M. Několik poznámek k právním otázkám okolo tzv. baby-schránek. In: Právní rozhledy, r. 2005, č. 7, s. 250-253

Internetové zdroje

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/podil_deti_narozenych_mimo_manzelstvi_v_letech_1950_2012

<http://www.babyklappe.info>

důvodová z práva k zákonu č. 122/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních dostupná na: http://www.kr-ustecky.cz/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=450018&id_dokumenty=1678740

<http://www.babybox.cz/?p=problematika>

http://zpravy.idnes.cz/otec-mel-hlidat-syna-misto-toho-ho-dal-do-babyboxu-matka-hochce-zpet-1pj-/domaci.aspx?c=A100309_171751_domaci_bar

<http://www.sancaoz.sk/sanca/navod-na-pouzitie-inkubatora>

<http://www.babybox.cz/?p=aktuality-archiv&r=2005&m=1&d=22>

<http://www.babybox.cz/?p=sdruzeni>

<http://www.babybox.cz/?p=zprava>

<http://www.babybox.cz/?p=problematika>

<http://lekarske.slovniky.cz/pojem/laktacni-psychoza>

http://obcanskyzakonik.justice.cz/fileadmin/OZ_verze_2005.pdf

<http://www.novinky.cz/zena/vztahy-a-sex/205714-nahradni-matky-porodily-uz-i-u-nas-desitky-deti.html>

<http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=5067&d=309002>

<http://www.stopneplodnosti.cz/neplodnost/fakta-o-neplodnosti/>

<http://nalis.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=58151&pos=1&cnt=1&typ=result>

<http://nalis.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=66731&pos=1&cnt=1&typ=result>

<http://nalis.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=58151&pos=1&cnt=1&typ=result>

http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/79F8052CBAA68D7CC1257A4E006955DF?openDocument&Highlight=0,

http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/E11CFD0EA6D13AB0C1257B1E00532C99?openDocument&Highlight=0,

[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["Rasmussen"\],"itemid":\["001-72015"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)

[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["Paul%EDk"\],"itemid":\["001-77327"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)

[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["34308/96"\],"itemid":\["001-4820"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)

[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["Jaggi"\],"itemid":\["001-101797"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)

[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["Odievre"\],"itemid":\["001-60935"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)

[http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["77785/01"\],"itemid":\["001-69239"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)

Resumé

Předmětem této diplomové práce je otázka určování rodičovství. Práce je zaměřena na určování otcovství a problematiku tří právních domněnek a také na problematiku popírání otcovství. Určování mateřství je zmiňováno zejména s ohledem na náhradní mateřství, metodu asistované reprodukce, utajovaný a anonymní porod. Vše je posuzováno podle platné právní úpravy zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, který nabyl účinnosti dne 1. 1. 2014. Cílem diplomové práce je popsat, analyzovat a seznámit čtenáře s novou právní úpravou rodinného práva a porovnání jednotlivých institutů vzhledem ke změnám, ke kterým docházelo jak v minulosti při platnosti zákona o rodině, tak ke změnám, které s sebou přinesla nová právní úprava oproti předešlé právní úpravě.

Tato práce je rozdělena do osmi kapitol. Úvodní kapitola je věnována vztahům mezi rodiči a dětmi, ochraně práv dítěte a právem dítěte znát svůj genetický původ.

Druhá kapitola nastíní historický vývoj úpravy určování rodičovství, a to od dob starověkého Říma až do současnosti, na kterou navazuje kapitola třetí obsahující aktuální vnitrostátní právní úpravu a také právní úpravu mezinárodní a evropskou.

Stěžejním tématem práce je část zabývající se určováním a popíráním otcovství. Pozornost je podrobně věnována jak hmotněprávní tak procesněprávní úpravě každé ze tří právních domněnek určování otcovství a popírání otcovství.

Pojem a metody asistované reprodukce a otázky s tím související popisuje kapitola šestá. Provádění metod asistované reprodukce ovšem nečiní potíže pouze při určování otcovství, ale i při určování mateřství, kterým se zabývá následující kapitola. Ta zahrnuje problematiku náhradního mateřství, utajených a anonymních porodů.

Poslední kapitola doplňuje práci relevantní judikaturou Ústavního soudu České republiky, Nejvyššího soudu České republiky a Evropského soudu pro lidská práva. Vybraná rozhodnutí obsahují nastínění skutkového stavu daného případu a jeho právního zhodnocení, které je opřeno o konkrétní argumenty a závěry jednotlivých soudních institucí.

Závěr práce obsahuje shrnutí problematiky určování rodičovství, seznam použité literatury, právních předpisů a judikatury, která byla v práci použita.

Summary

Establishing parentage

The subject of this master thesis is the issue of establishing parentage. The thesis targets areas of establishing parenthood, issues of three legal presumptions and last but not least, parenthood denial. The question of establishing maternity is examined mainly from perspectives including surrogate maternity, assisted reproduction method and secret and anonymous delivery. All matters are reviewed based on the valid amendment to Act No. 89/2012 Coll., the Civil Code that has come into effect on 1.1.2014. The goal of the thesis is to introduce, describe and analyze the new amendment to the Family Act. Further, it aims to compare individual institutions with respect to changes made to the Family Act in the past and those made as a part of the new amendment.

The thesis consists of eight key chapters. The initial chapter targets relationships among parents and their children, protection of children's legal rights as well as a child's right to know its biological origin.

Following, the second and the third chapters concentrate in depth on legislation of the paternity establishment per se. While the second chapter covers the historical development of the legislation from the ancient Rome era until present, the latter chapter intends to introduce the legislation from domestic, international and European perspectives.

The cornerstone of the thesis is the section covering the paternity establishment and its denial. Careful attention is given to both material and procedural nature of each one of the three legal presumptions presenting paternity establishment and denial.

The concept, methods and questions related to assisted reproduction comprise the chapter number six. However, execution of assisted reproduction methods entails issues related not only to establishing the parentage, but also to establishing maternity. Hence, the latter is covered in a separate chapter emphasizing issues of surrogate maternity, and secret and anonymous child births.

The last chapter completes the thesis with relevant judicature of both the Constitutional and the Supreme Court of the Czech Republic, as well as the European

Court of Human Rights. Selected decrees contain outlined merits of the given case along with its legal evaluation, based on the presented argumentation and conclusions provided by the individual court institutions.

The conclusion of the thesis entails a summary of the complex issue of establishing parentage, list of sources, legislation and judicature used in the text.

Klíčová slova

Určování rodičovství

Určování mateřství

Určování otcovství

Náhradní mateřství

Utajený porod

Anonymní porod

Key words

Establishing of parentage

Determination of maternity

Determination of paternity

Surrogacy

Concealed birth

Anonymous childbirth